

1941

AEQUATORIA

INHOUD

TABLE DES MATIERES

**Opstel en Beheer.
Katholieke Missie
Coquilhatville**

**Rédaction et Administr.
Mission Catholique
Coquilhatville**

Classificatie der Talen van Ubangi.

Het is opvallend dat er in Ubangi, op een betrekkelijk kleine oppervlakte, zoo veel verschillende talen zijn. Voor iemand nochtans die ietwat met de aardrijkskundige ligging en de geschiedenis van Ubangi vertrouwd is, baart deze vaststelling geen verwondering. De Ubangi vormt samen met de Congo-stroom een scherpe driehoek. In deze driehoek hebben verschillende volkeren, welke alle uit het Oosten verdreven werden, zich in opeenvolgende lagen opgehoopt.

De taal van een volk is een heel bijzonder element van zijn cultuur. In het ethnologisch onderzoek van een volk mag zeker de taal niet verwaarloosd worden, op gevaar een onjuiste beoordeeling van een volk te geven. En daar tegenover brengt ons dikwijls het onderzoek en vergelijking van de taal op het spoor van belangrijke vondsten. Het zal dus niet zonder nut zijn, hier een overzicht te geven van de talen en dialecten in Ubangi.¹⁾

1) Wegens gebrek aan speciale teekens, wordt hier, na afspraak met den schrijver, de door hem gebruikte schrijfwijze volgens het Internationaal Afrikaansch Instituut, als volgt vervangen:

◊ (kursief) = halfopen middenklinker (als de « dof-fe » ◊ in « de vader »);

ng (kursief) = velare nasaal-medeklinker, als in « zingen »;

sj = als in Nederl. « sjouwen »;

Van al de gesproken talen in Ubangi, op enkele dialecten na, zooals: Gbakpwa, Gōbu, en Tōgbo, volgt hier een lijstje van een 90-tal meest gebruikte woorden. De tekst wordt zoo volledig mogelijk weergegeven met al de verschillende klanken en tonen. Enkele ervan, welke mij door confraters werden medegedeeld, geef ik weer zooals ze mij opgegeven werden.

Voor wie een nauwkeuriger afbakening der taalgrenzen van de onderscheiden groepen verlangt, verwijs ik naar mijn

zj = als in Fransch « jour »;

dzj = de corresponderende affricaat, ongeveer als

j in Eng. « journey »;

j in bleku-lijst = dzj;

◌̣ bovenaan achter een klinker beduidt de nasalisatie;

◌̣ vooraan een woord geeft een weggevallen hoogen toon weer.

De middeltoon wordt aangegeven tusschen haakjes, als volgt:

streepje (-) = middeltoon;

hoog punt (◌̣) = hooge toon;

laag punt (◌̣) = lage toon.

Anders zijn de onbetoonde klinkers laag uit te spreken.

De stijgende toon wordt aangegeven door trema: ä, ë, ö.

In de bleku-lijst zijn de stijgende tonen uit samentrekking ontstaan, slechts aangeduid door den hoogen toon.

(N. v. d. R.)

artikel en kaart verschenen in Kongo-Overzee, III, 4, April 1937. (Bl. 209): Volken en Volksverhuizingen in Ubangi.

Bij de opgegeven talen heb ik er drie aangebracht, welke niet uit Ubangi zijn, maar die een heel nauwe verwantschap verraden met enkele Ubangi-talen. Het zijn: het Mayogo, het Mbat-Mbaiki en het Loleku. De woorden in Mayogo werden mij opgegeven door Pater Bonhomme O.P. der Missie van Rungu in Oost-Uele. Het lijstje in Mbat-Mbaiki werd mij opgegeven door Pater A. Leperdriel, Overste der Missie van Mbaiki in Fransch Equatoriaal Afrika. Deze stam Mbat (een vijftal dorpen ten Westen van Libenge) beweren de broeders te zijn van de Mbat-Boro uit de Esobestreek in Ubangi. De taal dezer twee stammen is nochtans heel verschillend. De Mbat-Boro spreken Ngbandi, en de taal der Mbat-Mbaiki is terug te brengen bij de taal der Mbat-Ngombe. Pater Boelaert M.S.C. maakte mij welwillend het lijstje over in het Loleku, de taal der Eleku die nog een tiental dorpen hebben bij Coq en wier taal een groote verwantschap verraadt met die der Mbenga-pygmeen. Wat onder de naam Ngombe staat, is de taal van de Mbat-Ngombe der streek ten Zuiden van Libenge, alsook der Ngombe uit de Bosobolo-enclave en van een paar Mbenza-dorpen langs de Mongala bij Businga. Waar ik in de verschillende groepen een ander uitdrukking vond, heb ik ze aangebracht.

Voor de lijst der verschillende talen zie bijgevoegde tafel.

Classificatie.

Bantoetalen.

- { Ngombe.
- { Gezoⁿ.
- { Mbenga (Pygmeen).

Niet Bantoe - of Soedantalen.

- 1) Ngbaka (Mabo).
 - { Ngbaka-Mabo.
 - { Nzombo.
 - { Kpwala.
 - { Gbakpwa.
 - { Gbandere (Gbanziri).
- 2) Ngbandi.
- 3) Ngbaka (Gbaya).
- 4) Banda.
 - { Mbanzja.
 - { Togo.
 - { Gubu.
 - { Ngbandu.
 - { Gbugbu (Langba).
- 5) Furu.

Als wij deze verschillende talen willen groepeeren, dan onderscheiden wij voor eerst een Bantogroep en een Soedangroep. Onder de Bantogroep vallen het Ngombe, Gezoⁿ en Mbenga (met het Mbat-Mbaiki en het Loleku). Deze groep vertegenwoordigt de overblijfsels van de Bantoevolken die vroeger in Ubangi verbleven, en naar het Zuiden afgezakt zijn. Ze zijn weinig in getal. Het Mbenga der Pygmeen vertoont veel gelijkenis met het Loleku. Enkele woorden nochtans, bijzonder de getallen, verwijzen naar een verwantschap met de groep Ngbaka-Mabo.

Alle talen dezer groep hebben het bijzondere kenmerk der Bantoetalen: het prefix der naamwoorden; hetgeen volko-

men ontbreekt bij de andere groepen.

De groep der niet-bantoetalen, welke ik Soedantalen noem, moet nog onderverdeeld worden in 5 tot elkaar niet te herleiden ondergroepen.

De eerste ondergroep der Soedantalen bevat het Nzombó, Ngbaka-Mabo en Kpwala, met ook nog het Gbakpwa en Gbandere, die enkel onder elkander weinig verschillende dialecten zijn van één en dezelfde taal. Het Mayogó van Uele behoort blijkbaar tot deze groep. P. Van Bulck noemt deze groep het Ubangi-Uele substraat. (Het Mbenga der Pygmeëen rangschikt hij ook in deze groep). Het meeren-deel dezer volken, welke maar kleine groepen uitmaken, verblijft in het westelijk deel van Ubangi, verspreid tusschen de andere stammen. Zij vertegenwoordigen de eerste inwijking die de Bantoe volkeren, welke toen den Ubangi bewoonden, verdreven hebben. Volgens Mgr. Tanghe zouden dit allen ook oorspronkelijk Bantoe zijn. Het is echter duidelijk dat hun taal de uitgesproken kenmerken der Bantoetalen mist en dat ze moet gerekend worden, samen met het Ngbandi en het Mbanza, bij de Soedantalen.

Dan komt het Ngbandi, welke heel het oostelijk deel van Ubangi bezet, benevens nog een breede streep ten Zuiden tot tegen den Ubangi ten Zuiden van Libenge. Het Sango, de handelstaal langs gansch den Ubangi, is er een dialect van.

De Ngbaka (Gbaya) vormen een ander compacte groep (de grootste in getal) welke gansch het centrum van Ubangi bezet. Deze Ngbaka zijn niet te verwarren met de Ngbaka-Mabo, zij vormen op taalkundig gebied een gansch onderscheiden groep. Ik schrijf bij hun naam Gbaya

bij, omdat ze dezelfde taal spreken als de Gbaya van F. E. A.

Dan komt de Banda-groep, waarvan de Mbanza de bijzonderste vertegenwoordigers zijn. Zij scharen zich in cirkelvorm rond de Ngbaka (Gbaya). Tot deze groep behooren ook de Togbo, de Góbu, de Ngbandu, de Gbugbu of Langba, welke allen onderscheiden dialecten zijn van dezelfde taal.

Dan komt eindelijk de afzonderlijke groep, de Furu. Het grootste deel dezer Furu verblijft langs den autoweg en in het binnenland tusschen Bosobolo en Molegbe. Een ander deel verblijft bij de Ngbaka ten Westen van Bozene. Het is een groep welke tot nu toe ethnographisch niet is thuis geweest. De taal vertoont groote afwijkingen met de vorige Soedantalen. Misschien zal, door vergelijking met taalgroepen uit andere streken, ook de verwantschap der Furu kunnen aangetoond worden.

Niettegenstaande het groot aantal dialecten welke in Ubangi gesproken worden, kunnen die alle tot 4 talen herleid worden, waarvan enkel 3 practisch in aanmerking dienen genomen te worden. De bantoe-dialecten, Ngómbe, Mbatí-Ngómbe en Gezoⁿ, tellen allen samen maar een 10.000 zielen, te weinig om nevens de Soedangroepen taalkundig in rekening genomen te kunnen worden.

De bijzonderste Soedantaal, voor wat haar cultureelen invloed aangaat is het Ngbandi. Zij wołdt binnen de grenzen van Congo door 113.000 zielen als moedertaal gebruikt. Daarbij wordt ze verstaan door bijna al de andere stammen van Ubangi, uitgenomen door de groote groep der Ngbaka (Gbaya). Indien men zich moet beperken tot één lingua franca voor gansch

	NZOMBO	NGBAKA- MABO	KPWALA	MAYOGO	MBENGA	NGOMBE	MBATI MBAIK
hoofd	nzo (-)	nzo (-)	nzo (-)	enzji	Mosóko (-)	moló	moto
oog	la	la	la	tila	liso	liso	iso
oor	zē ⁿ (-)	ze (-)	ze ⁿ (-)	ezji	lué (-)	etóí	mati
neus	ny ⁿ (-)	hu ⁿ (-)	hu ⁿ (-)	swu	mí ⁿ	langa	diolo
mond	mo	m ⁿ	mo	ebu	munúa (-)	m ⁿ skó	moko
tand	te ⁿ	te ⁿ (-)	te (-)	ete	míno	mino	meno
tong	mi	míli	míli	emi	eíeme	eíemi	lei
haar	su (-)	su (-)	su (-)	sindzjo	sué (-)	sué (-)	tua
hals	ngo (-)	ngóló	ngóló	ngolo	kíngó	loli	kingo
hart	bú	kónde	kónde	buwa	gbosomba	moléma	motema
buik	bú	bú	bú	ebu	moe ⁿ	s ⁿ p ^s	sopo
ingewanden	nza (-)	kúnza (-)	kúnza (-)	enza	mesé (-)	s ⁿ p ^s	luku sopo
hand	kpws (-)	té kpwa (-)	kpwá te kpwe (-)	e kpwa (-)	litándá (-)	ebó	bo
vinger	nyi	nzo kpwa (-)	le kpwe (-)	li kpwa	m ⁿ dzjá (-)	m ⁿ sápi	nana bo
been (voet)	kpwáno	nó	nó	edu	mako	mako	kolo
been (os)	béye	kúa	kúa	beke	evesé	mokúwa	bua
mensch	vo (-)	vo (-)	po	kwalaende	moto	moto	mondo
man	móse	mósse	móko (-)	boko	pae ⁿ (-)	mónu	mondomolo
vrouw	wóse	wólóse	wóló	ulu, ólo	moáto	malí (-)	mondali
kind	píye	zóóse	dóle	ndili	moána	yengé	nane lokolo
meisje	le (-) wóse	le (-) wólóse	le (-) wóló	tzjaulinde	ng ⁿ do (-)	m ⁿ seka (-)	manzenga
slaaf	nga vo (-)	ká kpwe (-)	ká kpwe (-)	balinde	mómbo	m ⁿ búli	moye ⁿ
vader	nyi	i ⁿ	dá	jima	ta	sesá, dada	baba
moeder	nyí	i ⁿ (-)	ima (-)	ima	ngúé	inga, mama	ina
broeder	bú nyí	kama (-)	lima (-)	ndaima	kálí	mána inga	nanzina
aarde	kotó (-)	tó	tó	doto	sopo (-)	ndebá, kpwoto	mbondo
hemel	layé	lakpwé	leikpwé (-)	abokpwi	nzambé (-)	lombe, gbusa	ikolo
zon	bó	gbái	la	ela	múe (-)	mói	mui
maan	pe (-)	pe (-)	pe (-)	eps	sóngé (-)	sóngé	so ⁿ ge
ster	páme	pé la me	i palame (-)	ekopala	móti	m ⁿ zótó	ndotia
nacht	bitsji	bitsji	biti	biti	butú	bulú	butu
gisteren	ndo (-) ngíngi	libi (k) e (-)	imbukpwe (-)	lili	naké	ebí	nie ⁿ dzo
water	ngó	ngó	ngó	engu	mái	moliba (-)	meko
berg	ta	kala	ta	eta	esémba (-)	m ⁿ kóndó	kenga
1	kpwó	kpwá	kpwóli (-)	bini	móti	móti (-)	ngamo
2	bisji (-)	bisji (-)	bisji (-)	bisi	ebá	ébalé	bale
3	bala (-)	gbáta	'bóta	bata	isáto	isáto	sato
4	bana (-)	gbiana (-)	bona (-)	bada	bana (-)	insi (-)	nie
5	vue (-)	ve (-)	vue (-)	lufuwe	vúe (-)	itáno	tano
6	sjita (-)	sita (-)	sita (-)	madia	sita (-)	isamano (-)	samano
7	siyena (-)	sílana (-)	sílana (-)	mananeka	séna (-)	sambo	tanzobale
8	séna (-)	séna (-)	séna (-)	madzjina	miambe (-)	m ⁿ wambe	sesane

GEZO ⁿ	LOLEKU	NGBANDI	MBANZJA	MONO	NGBAKA (GBAYA)	FURU
mæ	mutú	li	kumu (-.)	kuma	zú	zo (-)
líso	lího	le læ (--)	la (-)	la	gbá lí	kama (·)
tue	itói	ma (-)	tú	tu	zárá	mbi
songo	yólo	ho ⁿ (-)	nwo ⁿ (-)	ngow	z ⁿ	kóno
no	mónoko	ny ⁿ (-)	ma	ma	nú	tala
mio	lino	te ⁿ (-)	zi	izi	gogo (--)	nganga (--)
libayi	lolému	menga (--)	timbi	tima	léfé	nzo
sue	loswé	kwa (-)	su	su	míli	ngo
kingo	nkingó	go ⁿ (-)	ge (-)	ge	gere (--)	ngóngó
ekamu	molóko	gonda	zu (-)	voro	buguru (·--)	nguru
sopo	ifumo	ya (-)	tsjélé	selemu	zá ⁿ	ngale (--)
mósopo me	mihós	vi ⁿ	sété	lu	kálá zá ⁿ	tikpwí
ebæ	ikata	ti (-)	né	ne	k ⁿ	gi
seu	mohai	li ti (-)	kó né	yaka ni	zú k ⁿ	gono gi (·--·)
mbo	lokolo	gere (--)	da	da	nyánga	vwútingí
kue, ebe	mwehé	bio (-)	gbabí	gbabi	gbara (·-)	mónogo
moto	moto	zo	zu (-)	zu	wí	de (-)
molo	jwele	kóli (·-)	yakose (·--)	yakose	wúli	ngónongoba (·--·)
nka	mwántáka	wali (·-)	nyase (--)	nyase	wúko	de nyé (·-)
mi	mwana (·)	nyingambi (·--)	yabese (·--)	gboro	bé	ngónóngé le
nzæ	mwána mwá- ntáka	mósia	yanwære (·--·)	bere ye wære	bé zonga (·--)	ké mbi
mange	moómbo	mbe	yazu (·-)	mbatsja	ngba ⁿ	
mbamo	háangó, tatá	to (-)	ba (·)	ba	ba (-)	bula
mamo	nyangó, mamá	ta (-)	no (-)	ayi	na (-)	kónyo
mama me	loháé	nyí ta (·-)	nyá ⁿ	aya	nyá ⁿ	mónzo
lute		tisé	tá	asjo	nu nga	ngála
loia	lobóla	yayu (·-)	tsjáláfó	salafó	linza (·-)	kémú kaza
mone	yéfa	lá	l	o	wesé	kaza
tembe	wéli	nze	yépe	yepé	zeks (·-)	náfe
yonge	mótsi	tongolo	mbérépe (·-)	ngorope	sola (--)	mbérépe
biti	mókolo	bi (-)	tsjúlábu (·-)	butsja	tu ⁿ (-)	ndóálí
nekia-yo	lobí	biri (·-)	lubumu (·-)	libiki	ze (-)	taga (·-)
liba	mai (·)	ngú	ngú	ngu	lí	nzjinzi (·-)
ngangele	ngongó	ho ⁿ (--)	kaga (·-)	kaga	to ⁿ (-)	kóngo
emoti	- skó	kóí (·)	hale (·)	bale	kpó	ná káraba
ebale	- baé	se	bisji (·-)	bisji	bua (·-)	ná dzjúge
esato	- háto	tá	vota (·-)	vota	tare	na motoage (·--·)
ekpwangane	- nei	sio (·-)	vana (·-)	vana	nare (·-)	na síge (·-)
obo moti	- táno	kó ⁿ (-)	mindu (·-)	mindu	moro (·-)	na míge (·-)
mótoba	motóba (·)	mana (-)	gazara (·-)	mindu mana bale	gazere (·--)	na gazara (·--)
sambo	ntsambo	mbárá mbárá	gazara mana bale (·--·)	mindu mana bisji	gazere (·--)	mbe ná gazara tara ná
						kpó kála
mwambe	moambi	miambe	ngberere (·--)	mindu mana vota	ngberere (·--)	ná gbérere

	NZOMBO	NGBAKA-MABO	KPWALĀ	MAYOGO	MBENGA	NGOMBE	MBATI-MBAIKI
9	ivúyena (·-·)	vina (·-)	ivuena (·-·)	odupabini	libwa	libwa (·)	tonzune
10	nzo kpwá	nzo kpwá	nzo kpwá	dzjo kpwá	nzo (-) kpwá	ótets, lomi	sue
11	nzo kpwá kú- nu kpwó	nzo kpwá kule (·) kpwá	nzo kpwá pe kpwóli (·-·)	dzjo kpwá nekabini	nzo (-) kpwá na moti	ótets na (-) moti (·)	bale ngamo na mbuke ngamo
20	nzo bisji	nzo kpwá te (-) bisji	nzo kpwá gba bisji	dzjokpwa bisi	nzo (-) kpwá na (-) mábé	ótets ébae	bale bale
30	nzo bala (·-)	nzo kpwá te (-) gbáta	nzo kpwá gba bóta	dzjokpwa bata	nzo (-) kpwá na (-) masato	ótets esáto	mako masato
100	kóto kpwó	nkama (·-) kpwá	ngbangbo kpwóli (·-·)	kama bini	nzo (-) kpwá moti	mákámá	ngunda ⁿ gu ngamo
200	kóto bisji	nkama (·-) bisji	ngbangbo (·-) bisji	kama bisi		koto (·-)	ngunda ⁿ ngu bale
zout	móngba	t ⁿ	mongba	ngoto	mokwá (·)	moká (·)	m ⁿ gwa
steen	tsjimi (·)	temé (·)	téme	tsme	liboé (·-·)	etái	tale
ijzer	ka (-)	kála	kála	kalase	yóbe (·)	ngwa (-)	mboli
stof (kleed)	bóngo (·)	móngo (·)	bóngo (·)	bóngo	etóbo (·)	esénza	tulu
lans	mbenga (·-)	do ⁿ (·)	do (-)	mandambi	likóngó (·-·)	likóngó (·)	ikongo
hoog	inde ⁿ (·)	ngbango (·-)	ímo tóli (·)	adele	motó	motimbi	gba ⁿ go
pijl	loló inde ⁿ (·-·)	ndē ⁿ	mbanza	edzji	inde (·)	nde (·)	kpanza
stok	ló	ngání	igbo (·)	ndoko of ndula	molé (·)	molé (·)	to ⁿ golo
koord	ku (-)	ku (-)	ku (-)	ekpwu	mókoli (·-·)	mólíki (·)	luku
pot	no (-) no ⁿ (·)	no ⁿ (·)	no ⁿ (·)	rusa	mbiá (·)	téni	sembe
mes	se (-)	mba	mba	mbati	yóbe (·)	mambi	fa
werkmes	masále	nzenze (·-)	nzenze (·-)	ngingi	nzenze (·-)	mbaw	nzenze
bijl	kówa (·)	dópo	dópo	bakpwa	lómbi	epóndo	yoka
stampblok	kótó	gboga (·-)	kingili (·-)	kulube	eboka (·-)	eboka (·-)	somba
geit	be (-)	béle (·)	béle (·)	msme	mbóe (·)	meme (·-)	hali mboli
vogel	nu (-)	nu (-)	nu (-)	edu	nyóli (·)	mburú (·)	nio ⁿ li
kip	ngo (-) ngo ⁿ (·)	ngo ⁿ (·)	ngó	engo	soso (·-)	kóko (·-)	kóko
ei	pá go ⁿ (·)	pala ngo ⁿ (·-)	pala ngó (·-)	pala ngo	likélá (·-)	libenge (·-)	moke kóko
hond	bo (-) bo ⁿ (·)	bóno (·)	bólo (·)	boló	mboande (·-)	nvá, mboa	mbua
hond, mannet- je	mo bo ⁿ (·)	má'ko bóno (·)	má'ko boló (·)	bóko boló	pa mboande (·-·)	nvá mòmi	molo mbua
hond, wijfje	bo woss (·-)	wolo bóno (·-·)	wolo bólo (·-)	ulu boló	ngóá (·)	nva mali	wali mbua
olifant	'ya (·)	ya (·)	iya (·)	eya	nzóku (·)	mbongó	nzoku
buffel	mbó (·)	nzále	mbókó (·)	egbwa	mbókó	nzále	mbókó
hertegait	ngendzji	dengbe (·)	dengbe (·)	endo	mosome (·-)	ngandi	mboloko
chimpanzé	so (-)	séko	séko	kaya	sumbu (·-)	mólindi	sumbu
luipaard	súa	súa	súa	siya	ngói	sua	ngói
slang	kpwó ⁿ	kpwóno (·)	kpwóló (·)	kpwolo	enzo (·)	nzo	nzo
bij (bie)	ndzji (-)	nzói	nzi (·)	palaewa	gbúe (·)	póki (·)	nzoi
dorp	gba (-)	gba (-)	igba (·)	koti		ngándo	
huis	tite (·-)	te (-)	te (-)	eti		ndáko	
boom	ló	ná	ná	ndula	molé (·)	molé (·)	mote

GEZO	LOLEKU	NGBANDI	MBANZJA	MONO	NGBAKA (GBAYA)	FURU
libwo, vore	iboá	gumbaya (-)	ngberere mana bale (---)	mindu mana vana	moro mbe nare (---)	na ngberere tara ná kála na gbufu (")
nzumi, bo- kpwone	lotúkú, jomu	sui (.)	gbúfú	kpwalafa	bu (-)	na gbufu tara na kala (""")
bokpwone ngu na moti		sui koi ndo ni koi (:---:)	gbúfú mana bale (""--)	kpwalafa sapa ne bale	bu (-) ngó ne kpó	na gbufu tara na kala (""")
a si to zu	bingúú bíbaé	sui se (.)	gbúfú na bisji (""--)	azu putu zu bale	bu (-) ne bua	gbufu na dzjo ge (:--)
a si bato masalo	bingúú bíháto	sui (.) tá	gbúfú na vota (""--)	azu putu zu vota	bu (-) ne tare	bale na motoage (---)
bundalo	monkáma	ngbangbo	ngbundangbu (--)	azu putu zu kpwalafa	bu ne bu (---)	
bundalo bale	minkámá míbaé	ngbangbö se	ngbundangbu bisji (---)		bu ne bu para bua (---)	
kwe	mokwá	hingo (--)	ngbere	ngbiri	to ⁿ (-)	kata (-)
boko	iboko	te ⁿ ne	yu (-)	badzja	tá	koro (--)
sone	lobolo	nwá ⁿ	kwa (-)		bolo	tembe (:)
etuo	etóbo	bongo (.)	lóba	loba	туру (")	kubu (")
ekonga	ikongó	tó	du (-)	du	séré	nyinga
utalia	mongángo	tale (.)	nzjábere ("")	nzoboro	nzábéré	dzjábére
esowa	ikulá	banza	kpwili (")	wele, kpwili	kpili (")	inde (-)
mbaso	mweté	kende (-)	ngbané (")		dondoro (---)	kaga
niku	mohinga	kpwú	wú	wu	pele (---)	kula (-)
mbee	mpoké	ta	lusú (-)	lusu	kpana (")	kata (")
sone	ifaká	zama	kamba	kamba	koya (-)	kuya (-)
ekpwangbula	ebúndú	bá	digbú	karawo	dugbú	digbú
boro	ikóbá	do	gondá	gonda	kpenemo (---)	kpwołemo
biai	eboka	kpwu	du	gafuru	kúngba	goyo
meme	ntaba	nga ⁿ sa	yaboro (-)	yeboro	dua	binyá ⁿ (")
mbue	ifuú	hu ⁿ (-)	ya ⁿ nu (-)	yenu	nsé ⁿ (-)	yali (-)
koko	ntsoho	kóndo	ngoto (---)	ngoto	kola (---)	kungia (---)
me o koko	mokelé	para (---)	pere (---)	poro	kúli	kabe (-)
nve	mbwá	mbo	yavórs (-)	yavoro	tolo (-)	bisi (")
molía nve	mbwá ya jwele	to mbo (-)	ko yarórs (---)	ko yavoro	wuli tolo (---)	ngaba bisi (---)
kaya	mbwa ya mwántáka	ta mbo (-)	nyu ⁿ yavórs (---)	ayi yevoro	na tolo (---)	kónyó bisi
mbongo	njoku	doli (---)	mbala	mbala	foró	kazi (-)
mbo		ngbá	munu	gwa	yélé	dogo
ngandi	mboloko ("")	ngandi (-)	ngande (-)	woga	ngandi (-)	ngandi (-)
kombozo	ejá	vo ⁿ (-)	kpwilima ("")	kombu	siko	seku
kopiye	nkoi	ze ⁿ (-)	mirú	miru	go ⁿ (.)	kagba
ngona	njó	ngbo (-)	yakoró (---)	yakoro	go ⁿ (-)	bókoyó
nzoi	lonjwé	lavu (---)	vwatoró (---)	watere	goró (---)	tagi (---)
	mbóka	kodoro (---)	go (-)	kpwi	tóa	
	ndáko	da	nda	nda	tóa	
mbaso	mweté	keke (---)	yo (-)	yo	te (-)	kaga (---)

Ubangi, dan is het Ngbandi voor die taak gansch aangewezen. Dank zij de talrijke werken van Pater Benjamin Lekens mag ze onder de meest onderzochte en ontwikkelde talen van gansch Congo gerekend worden.

De belangrijkste taalgroep nochtans, voor wat het getal aangaat, is het Ngbaka (Gbaya). Men schat de Ngbaka een 200.000 in getal. Ze beslaan gansch het gewest van Gemena en worden bediend door twee Missies: Bwamanda der PP. Capucienen en Bomenenge der PP. Scheutisten. Deze twee missies bedienen zich van het Ngbaka voor het godsdienstonderwijs van hun christenen.

Een andere belangrijke groep is de Banda-groep. Al de verschillende dialecten samen tellen een 133.000 zielen, waarvan de Mbanza alleen 81.000. Ze zijn over verscheidene gewesten verspreid. In de missie van Mawuya wordt het Mbanza als voertaal met veel bijval onder de inboorlingen gebruikt.

De Ngbaka-Mabo-groep is min belangrijk en behelst enkel een 13.000 zielen. De Furu tellen er een 5.000.

Niettegenstaande innerlijke moeilijkheden werd de inlandsche taalkwestie in het Vikariaat van Ubangi van meet af bij het goede einde aangevat, met als principie: Moedertaal Voertaal. Er worden 3 onderscheiden inlandsche talen als voertaal gebruikt: het Ngbandi in het grootste getal missies, het Ngbaka te Bwamanda en het Mbanza te Mawuya. De bekroning dezer methode heeft niet lang op zich laten wachten. Indien het Vikariaat van Ubangi zich thans mag verheugen in een groot aantal goede en getrouwe christenen, dan is het grootendeels te danken aan het gebruik der inlandsche taal in de wederzijdsche betrekkingen tusschen Missie en inboorlingen.¹⁾

Pater Rodolf Mortier. O.M.C.
Businga.

1) Het Vikariaat van Ubangi is een treffend bewijs van wat op gebied van inlandsche talen, zoo voor de theoretische kennis als voor het praktisch gebruik, kan bereikt worden, zelfs in toestanden, die nu juist niet als bijzonder gunstig kunnen doorgaan, zooals de studie van P. Mortier aantoon. Zoo'n werk verdient allen lof (G.H.)

R é s u m é

Les langues de l'Ubangi sont en majorité « soudanaises ». Parmi celles-ci il y a trois langues principales, parlées chacune par une population assez nombreuse: elles sont utilisées dans

l'enseignement. La plus importante pour l'œuvre culturelle est le Ngbandi, qui est comprise aussi par les autres peuplades, à l'exception des Ngbaka-Gbaya.

EPISTOLARIA

Van Z.E.P. G. DE BOECK, Bokoro

Sinds 15 jaar werk ik om het Lokonda te veralgemeenen in het Léopold-II-Meer, daar het een klare taal is en gesproken door 50.000 menschen: iets waarop geen enkel Nkundo-dialekt van dit distrikt zich kan beroemen. Doch te Inongo zijn de zwarten « nationalisten »; zij willen slechts hun eigen dialekt en geen ander. In het Zuid-Oosten is het lokonda doorgedrongen tot op de Lukenye, dank zij onze scholen en katechisten (4.3.39)

De dialekten van het lokonda verschillen onderling zeer weinig; voor de spraakkunst kwasi ~~en~~. En voor de uitspraak maar één groot verschil, nl. de S die bij de Waya-Besong-Ibéké-stammen door een sterke aspiratie vervangen wordt. De rivier Elomba vormt de grens van dit verschil in uitspraak.

De Bakonda-Ilanga-Bolong spreken zeer klaar en duidelijk: daar hoort men zeker het beste en mooiste lokonda.

Er zijn meerdere verschillen bij de lysambe die als een dispora overal zijn tusschen gevoefeld tot tegen de Lukenye, waar ze de beide oevers van de hooge Luabu bezetten.

Dan hebben we de meer zuidelijke dialekten: Bolando, Imoma, Bokongo, Mbiliankamba, Mbelo. Naarmate men meer zuidwaarts gaat is de uitspraak slordiger en komt er meer verschil met het lokonda. Op de missie echter te Takela gebrakte men het lokonda.

Zuidoostelijk bij de Yaelima word ik met mijn lokonda niet meer verstaan, maar ik versta bijna alles van hen. Te Dekese versta ik bijna niets meer en zij mij ook niet (4.12.38)

Ik voor mij zou niets liever hebben dan dat het lonkundo als « letterkundige » taal zou erkend worden (22.5.39).

Ik ook ben van meening, dat de Môngo-groep één volk is en één taal (21.5.39).

Hadden de Nkundo in het jaar '19 in één

groot Vikariaat gegroepeerd geweest, dan hadden we nu wellicht onze ééne taal gehad.

Het lingala dat we hier in tweeden graad onderwijzen, geeft geen uitslagen; maar met onze dualiteit Nkundo-Basakata is het niet te vermijden. In de normaalschool is de voertaal theoretice lingala, practice lontomba, en de Basakata leeren het vlug (22.5.39).

Van P. HULSTABERT aan P. DE BOECK.

Indien in de normaalschool het lontomba praktisch de voertaal is, en de Basakata er niet zooveel last mee hebben, dan zie ik niet hoe in de dualiteit Nkundo-Basakata een onoverkoombare moeilijkheid zou liggen voor algemeen lonkundo-lomongo. M.i. is de splitsing van ons dialekt en het lontomba niet te rechtvaardigen. Natuurlijk zijn er in het begin moeilijkheden; die bestaan ook in Europa. Doch dit is kwestie van korten tijd. Ik heb zelf als Europeaan geen al te zware moeilijkheid meer tusschen die dialekten; en dan kunnen de zwarten die zeker overbruggen...

Wij hebben ook allerhande dialekten, waarvan sommige verder afwijken van de schooltaal dan wel bv. uw lokonda of lontomba. Zoo het longando in Bondombe en Iksla. Als men eenige eigenaardige woorden en vormen heeft uitgelegd, is die zaak zeer vlug in orde... Daarbij, alle dialekten moeten het hunne bijdragen om verstarring te voorkomen; en dat gebeurt door de letterkunde... Zelf aarzel ik ook niet woorden aan die dialekten te ontleenen voor de klasboeken (9.5.39).

Het is toch jammer, dat alles zoo is moeten verdeeld worden in onderscheiden missiegebieden vóór die kwestie der talen was opgelost... Zelf zonder de dialektische verschillen, die ons, Europeanen, onmiddellijk uit het lood slaan te rekenen, zal het steeds lastig zijn echte inlandsche taal te verstaan. Het geval dat U aanhaalt over de « Belemo bea Bolaki » van Basankoso en onze « Coq chante » is heel teekenend. Ook voor onze paters, mij inclus, is Belemo gemakkelijker dan « Coq

chante ». En dat komt niet van het verschil tusschen ons dialekt (dat niet heelemaal dat van Coq is) en dat van Basankoso, want daar is praktisch geen verschil tusschen, behalve schrijfwijze en enkele bijkomstigheden, doch van het feit, dat « Belemo » is opgesteld door een Blanke en « Coq chante » bijna uitsluitend door Negers. Er komt heel wat in voor aan woorden, zinswendingen enz. die ik niet versta.

Als ik nu by hier met de menschen praat, of ze hoor praten, kan ik vrijwel alles volgen, toch ontsnapt er me heel wat fijigheid. Maar kom ik bv. op de Salonga, bij de Nkengo, of in andere stammen, dan zit ik gauw vast en kan slechts hier en daar wat snappen. En toch kunnen al die stammen even gemakkelijk dezelfde eenheidstaal gebruiken als alle Franschen het Fransch, niëttegenstaande een Picard geen Bourguignon verstaat en omgekeerd. Als ik in zoo'n stammen kom, zit ik wel vast, doch niet mijn boy, die nochtans van de streek van Coq is. Den eersten avond heeft hij het wel wat lastig, maar 's anderdaags avonds is de groote moeilijkheid van de baan, en na een paar dagen verstaat hij alles. Terwijl ik zeker meerdere maanden daar zou moeten blijven om even ver te komen. En dan heb ik nog een flinke schets gemaakt van de grammatische afwijkingen en een lijst van een 700 woorden! (26.10.39)

In mijn gedacht zouden we best den naam Môngo houden voor heel den stam en de groote taal, en Ionkundó, Ionkonda, Ionkombá enz. voor de onderscheiden afdeelingen en dialekten. Buiten het gebied spreekt men meestal van Môngo. Deze naam is ook, voor zoover ik weet, het meest verbreid binnen het Môngo-gebied.

Ten bate van het algemeen welzijn moeten we ons persoonlijk en plaatselijk standpunt, onze eigenliefde, onze bekrompen gedachten, onze

gehechtheid aan lokale dialekten en afwijkingen laten vallen.

Gij verspreidt het Ionkonda; hier bij ons en in Lulonga heerscht onze vorm van Ionkundo; in Sankuru wordt tshitetela doorgevoerd. Zoo kunnen we niet verder blijven sukkelen. Het heeft in deze zaak weinig zin veel te diskussieeren over detail-kwesties, ook niet over theoretische kwesties. We moeten een groot dialekt nemen, centraal gelegen, met oude en moderne letterkunde, met schoolboeken enz. (27-3-39)

Met Basankoso is volledig akkoord bereikt. De schrijfwijze zal in de twee missies eenvormig worden, op basis van het Londensch Instituut, dat wij reeds aangenomen hadden. Enkele kleine nietswaardige dialekt-verschillen staan nog niet vast, doch dat is m. i. van geen belang, daar het hier gaat om voor de rest gansch identieke dialekten, die samen het grootste dialekt vormen van den Môngo-Nkundo-groep: meer dan 200.000 menschen en een zeer uitgebreid gebied, zooals U weet.

Bij de Bongando, een stam met een tamelijk afwijkend dialekt, waren de Mill-Hill-paters reeds jaren bezig met het plaatselijk dialekt. Zij hebben daar trouwens vier posten. Wij hebben datzelfde dialekt op de opper-Tshuapa, doch onder vinden weinig moeilijkheid in de school en de kerk met ons Ionkundo. Nu heeft Basankoso besloten, dat men het plaatselijk dialekt zou gebruiken als voertaal minstens in de lagere klassen; dat ook de beginselen van schrijven en rekenen enz. in dat dialekt zouden worden gegeven; terwijl voor den tweeden graad de boeken in het hooffdialekt zouden zijn, dat de jongens op zeer korten tijd zullen leeren voor zoover het verschilt of nog niet gekend is. Dat is dus ook een systeem voor éénmaking, dat het overwegen waard kan zijn voor andere streken. (7-9-39)

NKUNDO en MONGO

De namen Nkundó en Môngo worden tegenwoordig veelal door elkaar gebezigd. Het wordt zelfs lastig om juist uit te maken hoever zij vóór de komst der blanken verspreid waren.

Men mag echter wel de volgende groote lijnen als vaststaand aanvaarden. Het gebied van het Leopold-II-meer kende den naam Môngo niet. De stammen daar noemden zich Nkundó. Doch die naam was voor uitbreiding vatbaar. De Ekonda zijn Nkundó: doch als zij van Nkundó spreken, bedoelen zij meer speciaal hun noorder-buren (Bokóté en Bombwanja). Echter noemen zij zich zelf ook Nkundó, evenals de naburige zuider-volken (Badia, Basakata) hen aldus noemden. Zoo ook noemden de Nkóle en Bombwanja der Lokoló de naburige Ntómá: Nkundó, Nkundéngóló = Nkundó met strepen-tatoeëring.

De stammen tusschen Ruki en Ekonda noemen alle stammen ten zuiden: Ekonda (zoowel de Ekonda *sensu stricto*) als de Ntómá van Inongo en Bikoro, de Bombóliásá, de Bolia, de Baséngélé, de Iyémbé, enz. Van den anderen kant, indien zij zelf allen Nkundó zijn, hoort men bij hen toch dikwijls den naam Nkundó stellen tegenover Bombwanja. Zoo zal een Bombwanja zoowel zeggen dat hij Nkundó is als dat hij het niet is; ook even goed dat hij geen lonkundó spreekt als dat hij het wel doet. Zoo ook zijn de waterstammen van die rivieren Nkundó of niet, al naar gelang zij zich stellen tegenover de stammen van het binnenland of met dezen samen tegenover buitenstaanders. In het

eerste geval zal Nkundó beteekenen: binnenlanders; in het tweede een volksgroep tegenover vreemden. In de eerste beteekenis zal een Ngómbe u kunnen zeggen: bij ons, Ngómbe, zijn zoowel Nkundó als Elíngá.

Langs de Opper-Loilaka noemen de stammen zich eveneens Nkundó. De Ntómá-Wángatá van Wafanya, de Injóló, en de andere Imoma, alsook de Boléngé-Isaká zullen u echter beweren dat de boven wonnende stammen (Mpóngó en Mpéngé) geen Nkundó zijn. En zoo de eerste iets meer in de gratie staan, de laatste zullen toch altijd doorgaan als Nkóle, als minderwaardigen. Van den anderen kant zullen deze Mpóngó en Mpéngé de stammen der Lómélá beschouwen als minderwaardig, als Nkóle. Wel wonen er Nkóle-groepen op de Lómélá, doch de meeste stammen zijn Bosaka, - zuiver Môngo, en ernaast wonen de Bóólí, stambroeders der Mpéngé. Deze Bóólí noemen, evenals de Mbólé van tusschen Lómélá-Salanga, de westelijk wonnende Yongo: Nkundó, hetgeen uitsluitend of bijna, steunt op den aard der tatoeëringen.

De Mbólé van den Bus-Blok breiden den naam Nkundó ook uit op de Boángí en Injóló.

Men ziet dat die naam voor uitbreiding vatbaar is. Zoo is het ook met den naam Mbólé, die van uitbreiding verschilt naar gelang van de stammen. Zoo zullen de Nkengo de naburige Losanga, Ngélé, Itété, en dgl. Mbólé heeten. Terwijl vreemde stammen den naam eveneens op Nkengo, Lwelé, enz. zullen toepassen.

Om tot Nkundó terug te keeren, deze naam lijkt oorspronkelijk niet verbreid ten Oosten van de Salonga en ten Noorden van de Busira. ¹⁾ Terwijl in diezelfde streek de naam Móngo weinig of niet in gebruik was; hoewel hij nu algemeen gebezigd wordt, minder nochtans dan Nkundó.

Vraagt men aan de Nkundó van de streek van Ingende of zij Móngo zijn, dan zult ge gewoonlijk een bevestigend antwoord ontvangen. Vraag echter: waar wonen de Móngo? en men wijst U naar het Noord-Oosten: Bonyángá, Lingoi, Bokála, Wáola, en de stammen verder over de Ikelemba. Komt men nu bij de Bonyángá en vraagt men naar de Móngo, dan wijst men U verder op, naar Bokála en over de Ikelemba. Bij de Bokála zendt men u naar de Isaká, Boléngé, Ikengó, Buya, Bæké. Steeds maar verder het Noorden en het Oosten in! Slechts wanneer men komt tusschen de bronnen der Lolangó en der Losálifa houdt dat zenden van Pontius naar Pilatus op. In de streek van Bokóté zal men aldus, wanneer men het heeft over de Móngo, spreken over de Ilóngó la Ngonda, die trouwens officieel de hoofdijs der MONGO vormen. Zou de naam Móngo zich van uit deze groep over alle naburige stammen hebben verspreid? In alle geval hebben wij bij deze groep de lijn waar de naam niet verder meer naar het Oosten wordt opgeschoven, tenzij inclusief.

De stammen achter Bokóté worden daar nog Nkundó genoemd, al zijn zij voor de meer stroom-af-wonende stammen reeds lang Móngo. De Bokóté en de Bonsela noemen zich zelf noch Nkundó noch Móngo,

1) Nochtans blijkt er nog een « Nkundó-eiland » te bestaan in de streek van Befale, volgens P. J. Vesters (Aeq. III, 1940, bl. 30). Is deze naam wel degelijk van vóór de komst der Blanken in gebruik?

maar Elíngá en Elsiku. Voor de naburige Mbólé zijn echter deze Elsiku wel Móngo. Men ziet dat ook hier weer de namen rekbaar zijn en de uitbreiding van hun betekenis van de plaatselijke toestanden afhangt.

Gansch in het Noorden, langs de Lulongo en beneden Lopori en Luo, spreekt men stilaan niet meer van Nkundó, doch slechts van Móngo. Deze naam wordt ook verder naar het Oosten en Zuid-Oosten gebruikt, met hier en daar een bocht in de grens. De Bongandó noemen zich zelf echter niet meer Móngo. Op den bovenloop der Tshuapa duikt de naam weer op, waar hij door de Bosaka en Boyela gebruikt wordt. Ook verder in de Lomami en Sankuru (Bakusu, Batetela) schijnt de naam Móngo nog voor te komen.

De grens tusschen de namen Nkundó en Móngo loopt dus in groote lijnen van het Noord-Westen naar het Zuid Oosten. Beide namen verschillen in uitbreiding naar gelang van de plaats. Tegenwoordig loopen zij meer en meer door elkaar, daar zij geen ethnische noch linguïstische groepen dekken, en de reizen, betrekkingen, enz. de inlanders meer en meer het besef geven, dat die namen slechts een geographische betekenis hebben.

Men kan deze geschiedenis der namen vergelijken met die van namen in Europa. Zie de uitbreiding van den naam Vlaanderen. Idem de wijzigingen in de extensie van den naam België, die een zeer groot gebied besloeg ten tijde der Romeinen, later officieel verdween, dan weer opdook voor de heele Nederlanden en ten slotte weer werd ingekrimpt; terwijl gedurende een zekeren tijd door « Belgische taal » het Nederlandsch bedoeld was en de Leo Belgicus niets anders was dan de Vlaamsche

leeuw. Zoo ook vergelijkte men de uitbreiding van de namen: Duitschland, Allemagne, Germania. Zoo ook voor Frankrijk: Ile de France, staten der Fransche koningen, tot het huidige Frankrijk toe (denk aan « Le petit Savoyard »: pars pour la France; aan Bretagne vóór het met Frankrijk vereenigd was; enz.)

In het land van Waas spreken de oudere menschen nog steeds over de provincie Antwerpen als « Brabant »; terwijl Kalloo de naburige « binnenlanders » Vlamingen noemt! Het hoeft ons dus niet te

verwonderen dat de namen in Kongo niet zoo vast staan als kamergeleerden wel zouden wenschen. En men weze dus voorzichtig in het gebruik van namen van volkeren; men steune niet enkel op een naam om grenzen te trekken van stammen of talen, doch onderzoekte liever de – vaak ingewikkelde – werkelijkheid. En dat men dus op houde met op ethnische kaarten o.a. de Nkundó-Móngo in ontelbare deelen te kappen: Balplo, Móngo, Nkundó, Wángatá, Bosaka, en wat weet ik al meer.

G. Hulstaert, M.S.C.

BANSONGO

De benaming Bansóngo is in schier heel de waterstreek Oost, West en Noord van Nieuw Antwerpen gekend, doch geen enkel stam noemt zich zoo; ze worden, of beter gezegd, ze werden zoo genoemd door anderen. ¹⁾ De benaming schijnt nu niet meer in gebruik. Bansóngo moet wel beduiden: bewoners van het (betrekkelijk) groot water.

De Likoka, Bodzaba, Balobo en Mbonzi, allen bosch-en moerasbewoners, zegden Bansóngo tegen de bewoners van de Ngiririvier.

De Dzamba, enz. noemden zóó het Ubangi-riviervolk.

De Nkoto-Libinza zegden eertijds Bansóngo tegen de bewoners van den Kongostroom; ze zeggen 't soms nog, doch meest Boloki, Bangala (Mangala).

De Balobo-Mbonzi gaven die benaming aan de voorouders (voorzaten? voorgangers?) der Iboko, Mabale, Boloki, d. i. aan de stroomlui. Dezen, waarschijnlijk toen ze nog in de bosschen van het binnenland zaten, gaven den naam Bansó-

ngo, aan de Ngiririvierbewoners.

Te Mankanza zei me een oude Iboko (dit in verband met zekere Mongo-legende) dat de Bansóngo, en ook die van Lulanga en van Mbandaka (?) op den linkeroever tegen de Mongo hebben gevochten. Dat klopt met het feit dat nu nog de linkeroever tegenover Mankanza Ngunda-Bonzale genoemd wordt, en ik meen dat Bonzale de naam is van een klan der Lópori-Mongo. Ook dat er te Nkinga (eiland Nsumba) en te Bolombo nog eenige Mongo overblijven.

Ik vernam ook van E.P. Ed. Peeters dat hij op de Neder Mongala hoorde zeggen: Bansóngo waren de eerste stroombewoners en die zijn allemaal uitgestorven door de pokziekte.?

* * *

Nog eenige andere benamingen:

De stammen op de « mokili » wonend rond de missie van Banga: Ngombe, Bobo, Mogbandi... noemen al de watermannen Kunda.

De Ngombe-klans van op den linkeroever ook zoo de stroomlui.

Nkoto en Libinza zijn wel één stam, met

1) Vgl. *Mayombe, Budza, Mangala, Ngombe (?) en wellicht nog anderen.*

twee benamingen en 'n weinig verschil in de taal.

Die van Ebuku bij Bomboma (Likau-groep) zeggen Nkoto tegen al de Ngiririvierbewoners van Monya tot Bolongo (dus Libinza inbegrepen).

De waterlui van boven Monya zeggen Nkoto tegen die van beneden Monya: en die van

beneden de Libandamissie zeggen Libinza tegen die van hooger op.

De Bobo (tusschen Bomboma en Banga) noemen de waterlui Kulama.

De Libinza zegden vroeger tegen de Likoka: Bakwala.

E. De Boeck, V. A.
Lisala.

INLANDSCHE GESCHIEDENIS.

Z. Exc. Mgr. B.O. Tanghe, Ap. Vicaris van Ubangi, heeft het gelukkig gedacht opgevat en uitgevoerd van een cursus samen te stellen over de geschiedenis van de volksstammen van Ubangi. De studie gesteld in 't Fransch met een bewerking in 't Ngbandi (door de moniteurs M. Nzumbu en R. Dongoro) is gepolycopieerd op 30 blz., waaraan 3 kaarten zijn toegevoegd. Hij wijkt slechts weinig af van het artikel door den schrijver gegeven in *Congo*, 1938 II, bl. 361.

De cursus is verplichtend gesteld voor alle middelbare scholen van het Vikariaat (klein seminarie, normaalschool, landbouwschool). Hij behandelt de algemeene geschiedenis der verschillende stammen en groepen, vooral hunne verhuizingen.

De vorige studies van den eerbiedwaardigen en bekwamen schrijver zijn een waarborg voor de degelijkheid van dezen cursus.

We wenschen dat deze lessen het verhoopte resultaat opleveren: de leerlingen een nuttige stof ter ontwikkeling bieden, hen meer hechten aan eigen stam en aard, hen wapenen tegen den drang naar ontarding, oppervlakkigheid, ontwrichting, enz. En zou het in dezen zin niet nuttig zijn dat een dergelijke cursus (zij het onder een anderen vorm) ook in lagere scholen gegeven werd?— Voor de meer gevorderden zal het werk ook een goede inleiding bieden tot de algemeene geschiedenis, wanneer er lessen bijkomen over de voorvaderlijke beschaving.

Het voorbeeld van het vikariaat van Ubangi verdient ruime navolging. Dergelijke cursussen werden reeds in sommige streken gegeven (bv. in Mayombe, waar P. Bittremieux een cursus samengesteld heeft). Persoonlijke ondervinding heeft me bewezen hoe'n dankbaar onderwerp dergelijke lessen zijn in onze scholen. Zij zijn ver uit te verkiezen (en dit van af de eerste studiejaren) boven zooveel stof die op de programmas prijkt, vaak meer tot nadeel dan tot nut.

Dergelijke lessen zullen, mits een beetje aanmoediging vanwege het onderwijzend personeel, de leerlingen aanzetten om zelf de tradities en de geschiedenis van hun volk te onderzoeken. Aldus zal veel waardevol materiaal kunnen gered worden. Door oprechte samenwerking — de eenige gezonde en doelmatige methode op koloniaal en op missie-gebied — zullen wij aldus op betrekkelijk korten tijd een synthese kunnen bekomen van de geschiedenis der Kongoleesche volkeren, die ons later dankbaar zullen zijn, omdat wij hun verleden aan de vergetelheid hebben helpen ontrukken.

Een tweede cursus behandelt de geschiedenis van de ontdekking en bezetting van het Ubangi-gebied door de Blanken. Het ware wel belangwekkend later te vernemen welke van beide cursussen, na voldoende ondervinding, blijkt het meest de leerlingen te interesseeren en het nuttigst is voor hunne vorming.

G.H.

DE NKUNDO-MAATSCHAPPIJ.

INLEIDING.

Heel de blanke beschaving is op zoek naar een « nieuwe orde », naar een reorganisatie der maatschappij. De desorganizerende krachten, die in de fransche revolutie haar doorbraak vonden, hebben alle tusschengeledingen, alle ondergeschikte organen van het maatschappelijk lichaam gesloopt, al hun rechten en plichten op den onpersoonlijken Staat geconcentreerd, die alleen nog macht en leiding heeft over de gelijk-berechtigde individuen.

Opgevoed in een dergelijke opvatting, waarvan wij slechts heel langzaam de onvoldoendheid en onrechtvaardigheid leeren inzien, is het ons zeer moeilijk om ons een juist begrip te vormen van wat een georganizeerde maatschappij zou moeten zijn. De pogingen om werkorganisaties en standsorganisaties in 't leven te roepen en om een korporatieve ordening tot stand te brengen, hebben sinds haast honderd jaar alle sociale krachten opgeslorpt. Het vraagstuk, hoe wij het huisgezin weer tot kernorgaan der gemeenschap kunnen maken, is nog maar ter nauwernood aangeraakt, terwijl het vraagstuk der ethnische volksgemeenschappen Europa tot een vulkaan heeft gemaakt. En toch zal de kwestie der nieuwe orde enkel hare oplossing gevonden hebben, wanneer aan elk dezer krachten: ethnische (huisgezin en volksgemeenschap), ekono-

mische (vak, klas, stand) en politieke (staatsinrichting) recht is gedaan.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat het ons moeilijk is een juist inzicht te krijgen in eene maatschappij, die volledig indruischt tegen de bij ons heerschende opvattingen. Dat wij al te gemakkelijk als onverstanding, primitief en barbaarsch gingen beschouwen wat wij niet begrepen, omdat het inging tegen onze eigen foutieve opvattingen. Dat wij de beschaving meenden te dienen door natuurlijk-georganizeerde maatschappijen te ontmantelen, alleen met het doel ze aan de onze gelijk te maken. Dat wij natuurrecht met eigen positief recht, beschaving met eigen dekadente gewoonten gingen verwarren. Ten overstaan van de inlanders vergaten wij volledig de onvolmaaktheid en « groeiende verwarring » onzer eigen maatschappij om ze tot onaantastbaar ideaal te maken voor hunne « verheffing ».

De vraag naar de werkelijke grondslagen der inlandische maatschappij begint pas gesteld te worden nu deze volledig aan het wankelen gebracht zijn. De vraag of die maatschappij in haar grondslagen of principieele elementen werkelijk in tegenspraak is met het natuurrecht, het algemeen welzijn der menschheid en het geloof, de vraag dus naar het bestaansrecht dier maatschappij, is nog altijd opzij geschoven voor

den vermeenden plicht van het oogenblik: die maatschappij aan de onze gelijk te maken.

In onderstaand artikel heb ik getracht de maatschappelijke ordening der Nkundo-Mongo zoo duidelijk mogelijk te omlijnen, ten einde een antwoord op de laatste vraag te vinden.

DE ETHNISCHE KLAN.

Wanneer men bij ons blijft zeggen dat het huisgezin de cel is der gemeenschap, dan houdt men tenslotte nog enkel aan eene juridische fictie, of liever: men zegt, wat het rechtens zou moeten zijn. In feite is het huisgezin bij ons nog enkel de voortbrenger der individuen, die hun rol zullen spelen in de gemeenschap. Het huisgezin als zoodanig is noch sociaal, noch juridisch, noch politiek een tusschengeleding, een bemiddelingsorgaan tusschen de enkelingen en de hoogere organen der maatschappij.

Tweedens is het huisgezin, in onze gemeenschap, tot een gansch afzonderlijk begrip uitgegroeid ten overstaan van de familie. Het patriarkaal gezin, waarvan Le Play het model uitteekende, of de groote familie is gansch verdwenen. Bij onze Nkundo-Mongo daarentegen is het juist die patriarkale familie die nog in den meestvolstrekten zin de cel is der gemeenschap, het eerste zelfstandig orgaan dier gemeenschap.

Meestal duiden wij die groote familie aan met den naam van klan, waaraan vagelijk verschillende kenmerken toegekend worden: bloedverwantschap, totemisme, exogamie, gemeenschappelijkheid van bezit en andere. Men spreekt van ethnische (patriarkale of matriarkale), juridische, exogamische en politieke klans, zonder verder duidelijk de omschrijving dier begrippen

aan te geven.

De ethnische nkundo-klan omvat alle personen, die langs mannelijke lijn van een bepaalden voorouder afstammen. Het is de afstamming langs mannelijke lijn van dien bepaalden voorouder, die elken Nkundo aan dien klan verbindt.

ORGANIZATIE VAN DEN KLAN.

De ethnische klan, zooals hierboven afgestippeld, valt dus in algemeene lijnen samen met de zoogenoemde hoofdijen, mits terzijde laten van de juridisch-onderhoorige niet-afstammelingen, die niet deelen in het gezag.

Die klan vormt de zelfstandige politieke éénheid, de autonome staat, die geen wetgevende, rechterlijke en uitvoerende macht boven zich heeft.

Voor wat de inwendige structuur van dien klan betreft, is hij hierarchisch en decentralistisch geordend: elk orgaan is inwendig autonoom, maar uitwendig afhankelijk van het hooger orgaan.

De grondwet, die den klan staat regeert, is de overgeleverde gewoontewet, de besise bya Njakomba. Die gewoontewet regelt de rechten en plichten van elk klanlid. Die rechten en plichten verschillen echter van persoon tot persoon, naar gelang de rangorde van afstamming. De hoogergeplaatste deelt in de rechten en plichten der ouders, de lagergeplaatste in die der kinderen; eenerzijds dus opvoeding, bescherming en steun, anderzijds eerbied en gehoorzaamheid.

Huwelijk.

Het hierarchisch laagste, maar natuurlijk-eerste orgaan der gemeenschap is het huwelijk, waar de man gezag heeft over vrouw en kinderen. Binnen het kader der

grondwet kan de man dus bevelen en straffen, zonder dat voor zoover het de innerlijke aangelegenheden van het gezin betreft, iemand hoogers daarin heeft tusschen te komen.

Dat gezag en strafrecht is het eerste wat de natuurwet zelf toekent, en mag uitgeoefend worden, zonder dat eenig uitwendig gerecht eerst uitspraak te doen heeft. Waar men dus spreekt van «tribunal du mari» gebeurt dit slechts in onechten zin, want de man oefent zijn gezag uit zonder vorm van proces.

Onze echt modern westersche zin voor «vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid» = losbandigheid schaft echter de rechten af om de misbruiken te voorkomen en maakt daardoor de misbruiken wettig. Elke lijfskastijding wordt den man ontzegd, zodat vrouw en kinderen straffeloos hun eerste plichten kunnen overtreden.

Haard.

Toch is het gezin in strikten zin niet de eerste cel der maatschappij. Sociaal-politiek gesproken is dat gezin maar een deel van «den haard» (feu, foyer = iotɔ), die schematisch - den vader omvat met al wie onder den vader staan. In kwesties van huwelijksluiting, van bruidschat, van geschillen onder zijn onderhoorigen, uitbating van het terrein, heeft die vader of zijn plaatsvervanger het laatste woord. Naar buiten is hij de verantwoordelijke persoon voor al de leden van den haard, aan hem moet dus alle vordering van recht en plicht gericht zijn.

Klot.

De klot, of etuka is het organisme der volksgemeenschap, dat onmiddellijk boven den haard staat. Het omvat de verschillende haarden, die weer schematisch

van denzelfden grootvader voortkomen: is'ea mpaka. Aan het hoofd ervan staat de grootvader, of zijn onmiddellijken opvolger: de jongere broer of de oudste zoon. Met dien verstande, dat de gezagsdrager steeds is de oudste uit den oudsten haard.

Dikwijls wordt de klot beschouwd als de klan. Hij bezit de klaarstuitgesproken rechtspersoonlijkheid en een groote zelfstandigheid. Naar binnen en buiten is hij vertegenwoordiger van en verantwoordelijk voor al zijne onderhoorigen, zoowel afstammelingen en bloedverwanten als andere juridische onderhoorigen, voor de gronden en waters van den klot. Hij beschikt over de bruidswaarden en beslist over de palabers, die den klot betreffen. Voor dergelijke palabers roept hij zelf de ouderen van den klot samen, ook van verwante bituka. Hij is de werkelijke burgervader, burgemeester van een sterk autonome gemeente.

Bololo.

Meestal zijn het verschillende kloten, die van denzelfden overgrootvader voortkomen. Hier ook weer komt de prioriteit toe aan den oudste van den oudsten klot. Maar hij heeft geen eigenlijk staatsgezag, meen ik. Hij heeft zich niet te mengen in de innerlijke aangelegenheden van de bituka, enkel leidt hij palabers, die den heeler bololo aangaan en doet uitspraak voor kleinere oorlogen van dorp tot dorp.

Klan.

Meestal groepeeren verschillende belolo, die van denzelfden betovergrootvader voortkomen zich weer in ondergroepen, groepen en bovengroepen, waarvan steeds de oudste van den oudsten groep het prioriteitsrecht heeft. Vaak wordt hier dan nog onderscheid gemaakt tusschen de groepen

die van denzelfden stichter afstammen maar langs verschillende moeder. Maar ook hier is geen echt staatsgezag aanwezig, meen ik, enkel prioriteitsrecht door nadere bloedbanden.

Werkelijk suzeriniteitsrecht heeft alleen de klanleider, de man, die het dominium altum heeft over heel het grondgebied, de man, die in laatste instantie over grondgebied en oorlog en staatsbelangen kan beslissen zelfs tegen allen in; de man, die geen ander gezag boven zich heeft en enkel door de goddelijke gewoontewetten gebonden is. Hij is het echte hoofd der « hoofdj », die door alle onderhoorige gezagdragers vertegenwoordigd wordt. Hij is het werkelijke staatshoofd.

Klangroeping.

Verskillende autonome klans kunnen door banden van bloedverwantschap, aanverwantschap of vriendschapsverbond aan elkaar verbonden zijn tot kleinere volksgemeenschappen of tot stammen, waarvan de oudste dan steeds een prioriteitsrecht blijft behouden, dat zich in het voorzitterschap bij internationale palabers of oorlogen uit.

Volksgemeenschap.

Maar al die klans en stammen hebben een diep besef van hun samenhoorigheid in een ééne en groote volksgemeenschap, verbonden door de banden van bloed, van geschiedenis en van beschaving, gevestigd op gelijke principes der goddelijke grondwetten. Dat besef, dat evenals in onze Europeesche volksgemeenschappen vroeger minder tot uiting kwam, breekt zich baan onder invloed van uitwendige gebeurtenissen en in botsing met andere, vreemde volksgemeenschappen. De ergste

miskening wordt de beste bindstof voor dat nationaliteitsgevoel.

BESLUIT.

Onze Europeesche volksgemeenschappen wortelen in duizend jaren voor-geschiedenis. Oorlogen en willekeurige verkrachtingen hebben ze niet kunnen doden maar enkel duidelijker hun natuurrechten kunnen doen opvorderen. Politiek imperialisme en economisch internationalisme hebben enkel duidelijker de prioriteit van de volksgemeenschap kunnen beklemtoon, en in den bittersten strijd, dien de wereld ooit gekend heeft, komt overal als eerste eisch voor vrede en nieuwe orde juist de herkenning naar boven van dat prioriteitsrecht der volksgemeenschappen.

Maar de waarheid is één. Ook in de kolonies leven menschengroepen, die dichter bij de natuurlijke orde staan dan onze vermoeide en vermengde volksgemeenschappen van de oude wereld. Die menschengroepen leven in volksgemeenschappen, waarin enkel door uitmoording het besef der volksgemeenschap kan vernietigd. Boven alle staatsverbanden en politieke combinaties uit, roept dat besef om herkenning. Enkel langs die herkenning om kan ware beschaving gebracht worden, kan ontwikkeling bereikt. Buiten die herkenning ligt enkel vernieling van beschaving, ondergang en opstand. Boven, torenhoog boven alle redenen van staatsgezag en gevestigd beleid, staat dat recht geschreven in bloedige letters over de wereld. Zoo ooit dan nu moet dat recht herkend worden als grondslag van beschavingswerk en missioneerij.

E. Boelaert.

IS HET «HART» DE ZETEL VAN HET GEMOED IN DE TAAL DER NEGERS?

Naar aanleiding van de vraag in Aequatoria N° 1, 1941 gesteld door Mr. R. Nonkel A. T. Likimi, nopens het woord «MOTEMA»

Ik tracht hier te antwoorden voor zoveel het de Soedan-talen aangaat in Ubangi.

1) De negers hebben een onderscheiden

woord om het orgaan «hart» aan te duiden, en om in figuurlijken zin te spreken over het «hart» als zetel van het gemoed en de gedachten. Dit tweede woord nu om het hart aan te geven in figuurlijke beteekenis, is in menige taal hetzelfde woord als om lever aan te duiden.

	Hart (orgaan)	Hart (figuurlijk)	Lever
Ngbandi :	Gonda.	be.	be.
Mbanza :	le be; zu.	su; t/alambusu.	be.
Ngbaka :	'bunguru.	sila.	sila.
Ngbaka-Mabo :	tenze; ngboku.	kõnde.	kõnde.
Furu :	segbele.	tala ngalu.	tala ngalu.

Uitdrukkingen waarin het woord «hart» in de figuurlijke beteekenis gebruikt wordt, zijn als deze :

Ngbandi :	be lo de	= lever (van) hem (is) koud	= hij is gelukkig.
Mbanza :	su ya zete	= (boezem)
Ngbaka :	sila ge	= lever
Ngbaka-Mabo :	kõnde gu	=
Furu :	tala ngalu kuli ko	=
Ngbandi :	be lo so	= lever (van) hem doet pijn.	= hij is bedroefd.
Mbanza :	su ya aka t / a ka	= boezem
Ngbaka :	sila zere	= lever
Ngbaka-Mabo :	kõnde mi ye	=
Furu :	tala ngalu ngo be	=
Ngbandi :	be mbi da na mo	= lever (van) mij is met u	= ik denk op u.

In geen enkel van dergelijke uitdrukkingen wordt het woord gonda enz. (hart als orgaan) gebruikt; maar wel het woord be enz. dat ook lever beduidt. En dit in al de aangehaalde talen. Een uitzondering maakt hierop het Mbanza, welke voor hart in figuurlijken zin een eigen woord heeft: su, mbusu, t/alambusu. Waarschijnlijk wel is dit woord «su», een woord overgenomen uit een ander taal, waar het dan ook de beteekenis zooals hierboven heeft.

2) Hieruit echter besluiten, dat de neger

de lever beschouwt als de zetel van het gemoed en de gedachten, ware bezijden de waarheid.

De negers beschouwen al de organen, welke in de bovenbuik en ribbekas gelegen zijn: hart, longen, lever, milt enz.... als één geheel. Dit geheel dan, en niet enkel één orgaan ervan hetzij hart of lever, beschouwen ze als de zetel van het gemoed. Dit beantwoordt ten ander aan ons nederlandsch woord borst, boezem, hetwelke (zie Verscheuren) aangeteekend staat als de plaats waar zich het uitgangspunt van het gemoedsleven bevindt.

Hiertoe besluit ik, uit het feit dat in enkele talen de onderscheiden organen een samengestelde naam dragen, waarin eenzelfde woord als samenstellend deel telkens aanwezig is, en hetwelk dan ook goed kan vertaald worden door borst of boezem.

In 't Ngbandi :

ngbina be = oude boezem = lever
fana be = nieuwe boezem = longen
li be = top van boezem = borststreek.

In 't Mbanza :

be = (waarschijnlijk over genomen uit het Ngbandi) = lever.
le be = kern van boezem = hart.
taka leke be =? van boezem = longen,
gboro be = oude boezem = milt.

Het woord be en be zou dus oorspronkelijk niet de lever beduid hebben, maar het geheel van al die organen samen. Voor ons nu is het hart het bijzonderste van die organen. Voor de neger echter is het de lever. Zij stellen zich op een ander standpunt dan wij. Wij beschouwen het hart als het bijzonderste wegens zijn werking, de neger beschouwt de lever het bijzonderste wegens zijn omvang.

* * *

Hier volgt nu als besluit, hetgeen Mgr. B. Tanghe nopens dit onderwerp schrijft in zijn boek «De Ngbandi naar het leven geschetst»

bl. 192 in voetnota.

«In hun (Ngbandi) taal wordt alles wat wij aan het hart toeschrijven, toegekend aan «be». Liefde, vergetelheid, vernuft, gramschap enz. zettelen daar. Nadenken en overpeinzen gebeuren in «be» . »

«In de letterlijken zin betækent be, de lever. De lever van een mensch, een dier heet be. Doch dit woord be heeft een algemeener beteekenis als er spraak is van de zetel der gevoelens. Be krijgt alsdan de breedere beteekenis van alles wat in het middenlijf van den mensch zit, in de borstkast en daaronder tot aan de darmen. Daar verandert de naam, en men zal niet meer van be spreken maar van ya (buik). Dikwijls wordt ya gebruikt als van zekere gevoelens, zooals het verdriet. »

«Gonda is het woord dat eigenlijk wil zeggen: het hart. Nooit wordt Gonda als zetel van de gevoelens gebezigd. Het woord be dient soms om het hart aan te duiden. Als hun hart klopt van te loopen bijvoorbeeld, zullen zij zeggen: be mbi go (mijn hart klopt). Zij weten toch ook wel dat het hun lever niet is die klopt. Wat er ook van zij, laat ons vaststellen dat zij bewijs geven van weinig physiologische kennis. De praktische conclusie is deze: Waar zij van be spreken als zetel van gevoelens, mogen wij gerust door hart vertalen. »

Pater Rodolf Mortier O.M. Cap.
Businga.

Tonetiek van Lomongo en Tshiluba.

Het tshiluba is de tweede Kongolesche Bantu-taal die aan een grondige tonologische studie werd onderworpen. Ik durf niet zeggen: de vierde, omdat de studie van dit taalkundig element door Rev. LAMAN in het kikongo en het kiteke niet verder bevestigd werd en ons te zeer ingewikkeld en afwijkend toeschijnt om als definitief aanvaard te worden.

De studie van de tonetiek eener taal is uiterst belangrijk, niet enkel praktisch voor de juiste kennis der taal, doch ook theoretisch in de algemeene linguïstiek en bijzonder voor het opstellen van een wetenschappelijke etymologie van de Bantu-talen. Zonder eene grondige studie van de tonetiek kan in deze talen niet met etymologie begonnen worden.

De vergelijking van de tonetiek in twee Bantu-talen welke tot twee onderscheiden groepen behooren lijkt ons voor de verschillende aangehaalde doeleinden reeds van uitzonderlijk belang. Ze laat ons toe enkele gevolgtrekkingen te maken die voor de vergelijkende etymologie een eerste basis kunnen vormen.

Deze vergelijking tusschen de tonetiek van het lomongo en die van het tshiluba is mogelijk gemaakt door de verschillende studies die Prof. A. Burssens heeft laten verschijnen in Kongo-Overzee. De volledige uitkomst van het onderzoek hebben wij niet kunnen gebruiken, daar het boek dat eraan is gewijd niet in ons bezit is gekomen.¹⁾ Het materiaal verzameld op

phono-platen heeft Prof. Burssens ons welwillend laten hooren te Melle; zoodat wij ons *de auditu* hebben kunnen vergewissen van de nauwkeurigheid en juistheid van zijne gegevens. Persoonlijke gesprekken met een Mongo die in Kasai gedurende jaren tshiluba heeft geleerd hebben me dat alles bevestigd.

De algemeene uitkomst van de vergelijking tusschen lomongo en tshiluba op tonetisch gebied is dat de tonen in beide talen gansch tegenovergesteld zijn aan elkaar. Met andere woorden: al wat in het lomongo hoogtonig is, is in het tshiluba laagtonig, en omgekeerd. Een paar zeldzame uitzonderingen, waarvan de reden onbekend is, worden verder aangeduid.

Hier volgen enkele voorbeelden van vergelijking. Wij hebben er slechts enkele uitgepikt uit de groote hoeveelheid tshiluba-woorden door Prof. Burssens in zijn artikels aangegeven.

In het lomongo zijn de naamwoordelijke prefixen steeds laag, in het tshiluba zijn ze hoog, zooals blijkt uit de voorbeelden, die volgen.

Het koppelwoord is hoog in het praesens in tshiluba (dí) en laag in het lomongo (le). In de relative vormen behoudt het tshiluba de hooge toon; in het lomongo blijft het koppelwoord laag, doch er zijn enkele dialecten die het in deze vormen hoog maken.

Het bezits-partikel a is in het tshiluba laag, doch hoog in het enkelvoud der klassen mu-ba en n-n. Het lomongo heeft het tegenovergestelde: a is hoog, maar in het enkelvoud der overeenstemmende klas-

1) *Tonologische schets van het Tshiluba: De Sikkal*. Antwerpen.

sen bo-ba en de klasse zonder prefixen is het laag.

Ziehier enkele voorbeelden van substantieven in beide talen:

<u>lomongo</u>	<u>tshiluba</u>	<u>Nederlandsch</u>
bána	bána	kinderen
bóme (bolóme)	múlumé	echtgenoot ²⁾
jása	difasá	tweeling
jála (likála)	dikalá	houtschool
litá	dívíta	oorlog
linkóndo	díkóndé	banaan
baíno	ménó	tanden
bási (mái)	máyi	water
njala	nzálá	honger
nsé	nshi	grond, beneden
mbólókó	mbuluku	kleine antiloopt
ngomo	ngómá	tamboer
nkanga	ngángá	inlandsche dokter
nkángá	vánkanga	parelhoenen
nsálá	nsala	pluimen
wáto	buátó	prauw
nsáse	nsásé	vuurgenster

Zoo ook werkwoorden:

samba	sómba	leenen
lé (lyá)	dya	eten
kwá (káta)	kwata	houden
éna ³⁾	móna	zien

Telwoorden:

inei	ináyi	vier
jómi (likómi)	dikumí	tien
nkámá	nkama	honderden

Zooals gezegd bestaan er echter enkele uitzonderingen, die hier volgen:

- táno	- tánú	vijf
--------	--------	------

- sáto	- satu	drie
- fé (felé, balé)	- bidi	twee
ba (b) éle	mávélé	melk
baíná	máfiná	etter
bolembo	vudimbo	vogellijm
futa (·)	futa (·)	betalen.

Dit laatste voorbeeld is echter geen eigenlijke uitzondering. Het lomongo heeft dit woord klaarblijkelijk overgenomen in het begin der kolonisatie, hoewel het tegenwoordig gansch is ingeburgerd en vele inlanders denken dat het oorspronkelijk is. Getuigenissen van ouden bestrijden echter deze opvatting. Het is dus niet onmogelijk dat ook andere uitzonderingen aan een ontleening te wijten zijn.

De persoonlijke voornaamwoorden komen gansch overeen in toon met het lomongo. Hier hebben we wel degelijk een echte uitzondering op den algemeenen regel.

Wat betreft het woord mbwá: hond, het wordt hoogtonig opgegeven door Prof. Burssens; doch voor het kiluva-dialekt geeft hij mbwà, welke uitspraak me ook door den Mongo die tshiluba van Kasai kent als de juiste weergave wordt bevestigd. Zoodat ook hier de regel opgaat.

Alles te zamen genomen, mogen wij dezen regel aanvaarden als grondslag voor etymologische vergelijking tusschen lomongo en tshiluba. Waar de woorden fonetisch overeenstemmen en den gestelden tonetischen regel volgen kunnen de uitslagen als vaststaand aanvaard worden. In uitzonderingsgevallen dient men echter voorzichtig te zijn en verder te zoeken.

De regelmatigheid van het verschil in het tonetisch stelsel tusschen lomongo en tshiluba is een argument te meer voor de standvastigheid van dit verschijnsel in de Bantu-talen. Zelfs waar de tonetiek veran-

2) De tusschen haakjes geplaatste woorden zijn dialektisch.

3) De Balóí der Ngiri hebben bóna.

dert, blijkt dit volgens vaste regels te geschieden. Van den anderen kant komt de kloof tusschen de Noord-West-Bantu-talen en de talen van het Zuiden der kolonie nog dieper voor, dan reeds op grond van andere taal-elementen bekend was. Dit is des te opvallender, dat het toonstelsel van lomongo zich ver buiten dit gebied uitstrekt. Men vindt het terug, niet enkel in de onderscheiden mongo-dialekten, doch ook in de aanverwante idiomen van tusschen Beneden-Ubangi en Kongo-stroom, alsook in het voor de rest zeer sterk afwijkend lingambe. In de Kameroen-talen treft men hetzelfde syteem aan. Wat de overige Noord-Bantu-talen betreft bezitten wij geen gegevens. De enkele woorden uit het *kibira*

die wij in tonetische spelling aantreffen in artikels van P. Maeyens in Kongo-Overzee duiden echter eveneens op overeenkomst. Die woorden hebben dezelfde tonaliteit als in het lomongo, behalve kōmi-tien.

Gezien de kloof tusschen Noord-en Zuid-Bantu-talen in Kongo, zou het zeer interessant zijn de grens ervan op grond van de tonetiek vast te stellen. Het idioom der Bakuba, zeer nauw met lomongo verwant, zal waarschijnlijk ook tonetisch hierbij aansluiten. Ook verder langs de Kasai en naar het Oosten toe zou het onderzoek een belangrijk studie-onderwerp zijn.

G. Hulstaert, M. S. C.

R é s u m é

Une étude comparative des lois tonétiques qui régissent le lomongo et le tshiluba conduit à la constatation d'un fait extrêmement important et fondamental: que les mots phonétiquement correspondant ont des tons opposés dans les deux groupes de langues.

Ce fait, inconnu jusqu'ici, prouve que la

frontière linguistique est bien plus prononcée et qu'elle doit être bien plus facile à retrouver qu'on ne le supposait jusqu'ici.

Si l'on veut enfin sortir de la confusion destructrice de toute communauté indigène, cette démarcation s'impose.

E. B.

Over Inlandsche Taal in het Onderwijs

Onder bovenstaanden titel gaf E. P. Rodolf MORTIER, o. m. c. (Businga) in Aequatoria III, '40, op blz 112 en 113 een reeks termen voor het onderwijs in de Ngbandi-spraakleer. Ingaande op zijn uitnoodiging om dergelijke termen in andere inlandsche talen hier te laten verschijnen, geven wij hier een korte uiteenzetting van benamingen welke dienen voor het onderwijs in het Lonkundó-Lomóngo in het Vikariaat van Coquilhatville, en die op het Klein-Seminarie te Bokuma ook dagelijks gebruikt worden voor het aanleeren van het Fransch en het Latijn.

Wij durven verhoppen dat missionarissen uit andere taalgebieden eenig nut zullen hebben aan deze gegevens om geschikte termen te vinden voor het onderwijs van taal en spraakleer in hunne scholen. Om die reden zijn meerdere vormen in bijzonderheden uitgelegd.

Tot grooter gemak zouden wij de stof in drie deeltjes willen splitsen. In het eerste geven wij buiten enkele algemeenheden de benamingen der letters en leestekens, plus die van al de rededeelen behalve het werkwoord. In het tweede deeltje zullen we de benamingen van het werkwoord geven, in het derde, die der ontleding. ¹⁾

1) Het grootste gedeelte der hier te behandelen termen werd reeds gepubliceerd door E. P. Hulstaert in zijn Praktische Grammatica.

RICHTLIJNEN BIJ DE KEUZE.

De gedachte die voorgezetten heeft bij het zoeken en kiezen van deze termen is: zooveel mogelijk, bestaande inlandsche woorden nemen. Indien er keuze is, verkiest men kortere woorden boven langere, enkelvoudige boven samengestelde.

Indien een woord tot grammatische term wordt gekozen, zal het soms aangevend worden in een meer uitgebreide of meer ingekrompen beteekenis, dan deze welke de spreektaal bezigt, soms ook wel is het de figuurlijke beteekenis die genomen wordt. Het is de taak van den leeraar de beteekenis dier termen dan uit te leggen, vooral bij meer gevorderde leerlingen, om ze den grond der keuze beter te doen begrijpen.

Enkel waar men staat voor een totale afwezigheid van benaming zal men zijn toevlucht nemen tot euphonische aanpassing van europeesche benamingen. Men moet daarbij nog immer bedenken of de term werkelijk noodig is.

Niet zelden wordt de baan tot gelukkige keuze geopend door het nagaan der grond-etymologie van Europeesche benamingen. Bv. onze uitdrukking: «trappèn van vergelijking» is slechts een figuurlijke toepassing van het gewoon woordje: trap (trede). Zoo hebben we in het lonkundó eveneens: bieké byá bisónganyelo, lett. de

trappen van vergelijking, want: eeké, mv. bieké, is ten slotte niets anders dan een trap of trede, bv. in een jachtput, aan een huis, enz.

Men dient echter omzichtig te werk te gaan in het aanwenden van deze vormingswijze, omdat Europeesche grammatische benamingen in hunne etymologie vaak niet overeenstemmen met het begrip dat men wil vertolken. Daarom is het in veel gevallen geraden het begrip van het grammatisch element eerst goed te omschrijven en daarop dan een benaming te zoeken die dat begrip zoo juist en duidelijk mogelijk uitdrukt, zonder zich te laten leiden door de etymologie der Europeesche benamingen.

BENAMINGEN VAN LETTERS EN LEESTEKEN

Van huis uit hebben de Nkundó-Móngo geen idee van letters of schrift. Voor het werkwoord: schrijven, gebruikt men een woord dat net zoo goed de heftige bijslagen van den boomkapper beduidt, als de min of meer sierlijke handbewegingen van den leerling, namelijk-kota ¹⁾. Afgeleid van dezen stam, heeft men de benamingen: lókotsí, = geschrift, en: skotelo = het schrijven, de schrijfwijze.

Het woord « létele » = letter, is niets anders dan de euphonische aanpassing van ons Nederlandsch. De eerste lees-en schrijfmethode door E.P. Hulstaert voor onze lagere scholen uitgegeven ²⁾ gaf aan den kant de « létele yá basini » = lett. letters

1) Aldus geven wij den stam der werkwoorden aan, met een eind-α voor de gemakkelijheid van de uitspraak. De onbetoonde lettergrepen in ló-kundó-woorden zijn laag uit te spreken.

2) Búku éá njékólá eandelo la skotelo I & II, Coq' 33. Het eerste deeltje is uitgeput.

van het machien, of: drukletters, en aan den anderen kant de « létele yá skotelo » of schrijffletters.

De hoofdletter heet « létele éá mpaka » of met weglating van het bezitswoordje: létele mpaka, omdat mpaka de naam is van een oudere, terwijl de kleine letter maar: létele éá bññju, of létele éá lóntei is, twee benamingen voor den jongere.

Medeklinker-letter noemt men: létele nyangó (letterl. letter-moeder, moederletter); klinkerletter heet: létele bña (letterl. letter-kind, kindletter). Zoo zeggen we ook, voor medeklinker: lófso nyangó (lófso = geluid) en voor klinker: lófso bña. Deze benamingen steunen op de polare uitdrukking: nyangó la bña = moeder en kind, een figuur voor twee zaken die in intiem, causaal of begeleitend verband met elkaar staan; in ons geval: het uitspreken van een medeklinker roept in ló-kundo natuurlijk een klinker te voorschijn.

Een stemhebbende klank noemt men best: lófso jwá bonkóma (= met klank); een stemlooze daarentegen: lófso jwá lokisi (stom geluid). De neusmedeklinkers (nasalen) heeten: bómeko, mv. bémeko (eigenlijk: zucht, kerm) (m = bñ meko wá bonéne = groote zucht, n = bómeko wá isisi = kleine zucht).

Verdubbelde klinkers of medeklinkers heeten leukweg: létele baása lett. tweelingsletters. De uitdrukking: losiké jwá lókotsí (teeken van geschrift) is zeker even goed als ons: leesteeken. Men kan het in verscheidene groepen onderverdeelen. De rustteekens heeten nsiké yá njóóma = teekens van rusten. Voor punt, heeft men een heel pittoresk woord aangenomen, namelijk: litangá = druppel, van den stam -tànga; druppelen, afgeleid. Dit is zuiver

inlandsch, terwijl men voor : komma, niets beters vond dan de overschrijving van ons nederlandsch door: kóma. ¹⁾ Wat wij verder punt - komma of komma - punt noemen, zal hier ook niets anders zijn dan de verbinding der twee voorgaande benamingen: litangá lá kóma (litang'á kóma) of kóma la litangá. Persoonlijk verkies ik de eerste wending omdat de hooge toon van kóma la litangá moeilijker is om uit te spreken dan de gewone lage toon van litang'á kóma. Om van regel te veranderen heeft men natuurlijk de klankrijke aanduiding: alineá die men zonder meer kan overzetten, ofschoon ik geen moeite zie in de aanduiding: bɔlɔngɔ, bɔmɔ, of bɔlɔngɔ bɔnkíná, namen die dan zeker zoo duidelijk zijn: andere streep, of andere lijn.

De naam voor uitlegteekens is: nsiké yá ntsikólá = teekens van uitleggen (cfr. ww. -tsikola of -tsingola = uitleggen). Het dubbel punt is: batangáfé = lett. punten twee. Liefst schrijve men de benaming aan een ofschoon het duidelijk is dat ze niets anders is dan batangá báfé. ²⁾ De haakjes van ons «tusschen haakjes» heeten: bakɔfɔ, mv. van líkɔfɔ = haak. In een diktaat zou men goed kunnen aangeven: lɔkɔfyá bakɔfɔ, voor: opent, of, sluit de haakjes. Dit is immers niets anders de gebiedende wijze, meervoud, van den causatieven vorm van den stam -kɔfa = haken, dus: doen haken. De aanhalingsteekens zijn: tɔkɔkɔfɔ = haakjes volgen de gewone vorming der verkleinwoorden ³⁾, terwijl aanhalingsstreepjes: tɔlɔngɔ = streepjes, heeten. Om

een verduidelijking van den tekst aan den voet eener bladzijde aan te geven kan men het woord: «nóta» misschien invoeren, ofschoon «ifɔmbɔla» = verduidelijking (ww. -fɔmbɔla) allicht de bovenhand zal halen in het gebruik.

Verder blijven dan nog: het uitroepingsteeken: losiké jwá nsimbí (nsimbí is het echt inlandsch woord voor: een uitroep); — het vraagsteeken: losiké jwá njúólá (ww. -úola = vragen); — het gelijkheidsteeken: losiké jwá njelámá (ww. -elama = gelijk zijn); — het verbindingsstreepje op het einde van den regel: ilɔngɔ yá mbamányá (lett. streepje van vereenigen, ww. bamanya); — de gedachtenpuntjes: totangá tswá nkanyí (lett. druppeltjes van gedachten = nkanyí, enkv. lokanyí); en ten slotte: het afkappingsteeken: kóma éá nténólá = lett. koma om af te snijden (-ténola).

BENAMING VAN DE VERSCHILLENDE REDEDEELEN.

Om de rededeelen zelf met een algemeen woord aan te duiden, heeft men tot hertoe nog geen ander woord dan: baóí, enkv. jói = zaak, ding, woord. Dat zegt natuurlijk iets, maar is toch veel te algemeen. Want niet enkel de spraakleer = etsífyeláká (gevormd uit -tsífyá = aandachtig beschouwen en loláká = taal) kent: baóí, maar verschillende andere bitsífyá hebben hunne: baóí, zaken, stof. ⁴⁾

1) Volgens de regels der schrijfwijze van het Lonkundó-Lɔmɔngɔ in Aequatoria I. N° 1 uiteengezet, maar met één M geschreven.

2) Cfr. P. G. Hulstaert. Praktische grammatica van het Lonkundo, blz. 7, N° 8

3) Cfr. ibidem, blz. 34, N° 5.

4) Het gebruik van -tsífyá heeft hier veel gelijkenis met de toepassing van het Latijnsche studere = zich toeleggen op iets, waarvandaan: studie en studeeren. Zoo vormden we: etsífyá voor: wetenschap. Dit lonkundó-woord is ongetwijfeld veel juister gekozen dan onze woorden: scientia, science, wetenschap, enz. De onderscheiden weten-

Het naamwoord heet in het Lonkundó-Lómóngó: lína, mv. baína. ¹⁾ In dit groot taalblok is lína wel het bijna overal gebruikte woord om naam te beduiden. Deze term is in de spraakleer echter niet volmaakt, daar de Zwartten ook gemakkelijk de werkwoorden baína noemen; het zijn immers ook namen van werkingen. Let wel dat men in de eerste proeve van Lonkundó-spraakleer den term: jõi já lína, gebruikte; letterlijk beteekent dit: woord van den naam (naamwoord). Dit bleek echter te lang en ook te ingewikkeld, zoodat men van lieverlede kwam tot lína, kortweg.

En eigennaam is dan: lína já bomóngó. Bomóngó (stam: móngó=eigen, zelf) is een echt veelgebruikt inlandsch woord, dat beteekent: eigenaar, of: hij zelf. Zoodat lína já bomóngó=zijn eigen naam. Een gemeen- of soortnaam is: lína já bosálo, of lína já botsíndo. Bosálo zoodat als botsíndo duiden: soort aan. De verzamelnaam is: lína já esangányi, lett. naam van verzameling, terwijl het samengesteld naamwoord is: lína já eambé. Eambé of ebambé (cfr. ww.-bamba=bij elkaar staan) is de benaming van twee aan elkaar gegroeide vruchten, bv. bananen. In zijn uitgebreide beteekenis kan dit woord dys best gebruikt worden voor samenstellingen als: etsifyeláká, etsifyokili, aardrijkskunde, ibúneséndú=naam eener rups

schappen noemt men dan: etsifyokili (aardrijkskunde), etsifymsjwá (plantenkunde), enz. waarbij men dan niet het substantief etsifyá neemt, doch teruggaat tot het werkwoord tsifya.

1) De i van dit woord wordt stijgend in het enkelvoud, door samentrekking met den lagen toon van het prefix. Wegens gebrek aan gepaste letterteekens is de toon hier slechts hoog gegeven zooals hij in den stam is. Hetzelfde geldt voor u. (N. v. d. R.)

die zich met kleine stokjes (beséndú) omgeeft, en dergelijke meer.

Voor het abstrakte naamwoord hebben wij: wímójwá, mv byímójwá. ¹⁾ De stam van dit woord is: ímola=afnemen, aftrekken (denk aan het latijnsche « abstracte »). Wímójwá correspondeert dus aan onze benaming van abstrakte of afgetrokken naamwoorden: ze zijn immers ook niets anders dan de uitdrukking van afgetrokken begrippen of eigenschappen die wij in de wezens waarnemen. ²⁾

Aansluitend bij de naamwoorden komen de twee namen: verkleinwoord en vergrootwoord. Het eerste heet: esítsá, van den stam -sítsa=klein doen worden; het tweede: enònvá, van den stam -nònya=groot, struisch doen worden.

Voor het getal van de woorden hebben wij het inlandsche woord: boanjí met zijn eigen beteekenis. Enkelvoud wordt weergegeven door: bokaíka. Eigenlijk beteekent dit woord een palmboom die gansch alleen staat, zonder andere palmboomen in de buurt (bokaík'á livá); in overdrachtelijke beteekenis komt het ook voor om iemand die geen verwanten meer heeft aan te duiden, iemand die « alleen » op de wereld is. Het is dan ook in deze beteekenis dat het genomen wordt om ons « enkelvoud » weer te geven. ³⁾ In de gewone spreektaal is iets wat meer- of veelvoudig aanwezig is: bofúla, van den stam -fula=veelvoudig zijn. Dit bofúla was dan het aangewezen woord voor het grammatische meervoud.

2) Vergelijk den uitleg van het woord in het tweede leerboekje van Etsifyeláká, uitgegeven door de M.S.C. Coq, '37.

3) In sommige dialecten is kaíka hetzelfde als kika=slechts, eenig, enkel.

De meeste naamwoorden in het Lonkundó-Lomóngo bestaan uit een stam voorzien van de noodige affixen. De stam is het voornaamste en blijft onveranderd, de rest zijn bijkomstigheden die vaak veranderen. Het inlandsch woord: bonkéké, wat gekozen werd om ons «stam» aan te duiden, geeft niets anders dan den stam van een boom te kennen, of nog: de romp van een lichaam van mensch of dier.

Het achtervoegsel, zoo in naamwoorden als in andere rededeelen heet: nsúko, van het ww. súka of-súkela=eindigen, beëindigen: in de gewone taal der inlanders is nsúko: einde, uiteinde.

Het voorvoegsel van zijn kant is: boangyá, van den stam -bangya=causatief van -banga: beginnen. Boangyá is dus zooveel als: wat iets begint (in transitieve beteekenis genomen). In gewone spreektaal beteekent het: een voorschot, een inzet, iets bijkomstigs waarop de hoofdzaak moet volgen.

Zooals bekend, worden de naamwoorden volgens hun voorvoegsels in klassen (=beloi, enkv. boloi=groep) ingedeeld. Voor de meeste klassen moet men toch nog onderscheid maken tusschen de voorvoegsels van stammen die met een medeklinker beginnen, en die welke met een klinker aanvangen. De eerste reeks voorvoegsels wordt om verschillende redenen als de voornaamste aanzien: daarom heeten ze: beangyá byá ntsína, lett. de voorvoegsels van basis; terwijl de andere, om reden der euphonische veranderingen die ze ondergaan, beangyá byá nkalimwá heeten, lett. voorvoegsels van veranderd zijn, van het ww. -kalimwa, veranderd zijn.

In het Lomóngo hebben de woorden geen grammatisch geslacht. Voor het

Latijn, het Fransch, enz. is de benaming onontbeerlijk. Geslacht, in het algemeen, heet men; eléngé. Dit verklaart echter niets meer dan: manier, wijze. Voor: vrouwelijk hebben wij een echt inlandsch woord; j(w)ömoto. In de spreektaal wordt hiermede aangeduid: de vrouwelijke familietak, de afstamming langs vrouwelijke lijn. Dit gaat dus heel goed voor: vrouwelijk. Het woord voor: mannelijk werd gevormd met het dialektische woord; mpámé¹⁾ met voorvoegsel: lo, duidend op: gelijkenis met, wijze van. Lompámé is dus zooveel als: op de wijze van den man, zoodat het ook goed het begrip van het grammatische geslacht weergeeft. Deze termen zijn dus letterlijke vertalingen van de Europeesche benamingen.

Het Lonkundó-Lomóngo kent, evenals andere Bantoetalen, het bezitspartikel. Dat heeten wij: yöyoi yá eátelo, lett.: woordje van bezittelijkheid. Yöyoi is het verkleinwoord van: j-ói=woord (cfr. hierboven); eátelo is afgeleid van den stam -báta: hebben, bezitten.²⁾

Het voornaamwoord heet: linkitsá³⁾na. Dit beteekent letterlijk: wat in de plaats staat van naamwoorden. Linkitsá: beteekent in de spreektaal: wat in de plaats staat van een ander. Het werkwoord nkitáná, waarmede dit woord verband houdt, wil ook zeggen: in de plaats staan van iemand. Als men daarbij nu het woord: lina voegt heeft men volledig wat wij een

1) Over het woordje: mpámé, zie: Aequatoria I, '38 N° 7. P. G. Hulstaert; Dialektale stroomingen in het Lomóngo-Lonkunda: blz. 5, 13

2) Over dergelijke vorming van naamwoorden in de klasse e-bi, met uitgang: elo, zie: E. P. Hulstaert: Praktische grammatica van het Lonkundó: blz. 24 N° 5.

voornaamwoord heeten. Indien ik het wel voorheb stond in de eerste proeve van spraakleer, waarover ik hooger gewaagde, zelfs: linkitsáína, maar die I hebben de inlanders er al heel gauw van zelf uitgestooten, om te komen tot de huidige benaming.

Met linkitsáína kan men dan de verschillende soorten betitelen: linkitsáína já bokeli: lett. voornw. van den dader= persoonlijk vnw.; linkitsáína já botúmo: lett.: voornw. van aanwijzing (=botúmo, van den stam: -túma, aanwijzen, aanduiden); Linkitsáína já eátelo=voornw. van bezit (cfr. hierboven voor: eátelo); linkitsáína já nkóloswélé=voornw. van onbepaaldheid. Bepaaldheid is in de gewone spreektaal=loswélé, maar iedere Nkundó zet er het partikel nkó=zonder, vóór, als het er op aan komt iets onbepaalds aan te geven: bonto nkó loswélé=een onbepaald iemand. Als wij nkóloswélé aan één schrijven is het ook maar in de richting van de taalontwikkeling dat wij voortschrijden. Linkitsáína já boamano, ten slotte is: betrekkelijk voornaamwoord, want boamano is de term die wij gekozen hebben om de betrekkelijke vorm van het werkwoord aan te geven. Feitelijk beteekent het woord ook niets anders dan: vereeniging.¹⁾

Een dergelijke benaming zouden wij willen voorstellen voor het lidwoord van Europeesche talen, namelijk: yóyoi yá lína. De benaming « article » of « lidwoord » woordelijk vertalen heeft zeker geen zin.

Het Lómóngo kent geen bijvoegelijke woorden die een hoedanigheid aange-

1) Het Lómóngo kent wel geen betrekkelijke voornaamwoorden (of bijvoegelijke woorden), doch de term komt van pas bij de studie van Europeesche talen.

ven. Het kent enkel die welke een nadere bepaling der naamwoorden beduiden. Men heet ze: bekóbyá, enkv.: bokóbyá, van den stam - kóbya = bijvoegen. Wil men het verschil tusschen hoedanigheidswaarden en deze bijvoegelijke woorden doen uitkomen (voor de Lonkundó-spraakleer is dat niet noodig) dan zou men kunnen spreken van: bekóbyá byá lingámó = bijvoegelijke woorden van hoedanigheid. Lingámó is geen gebruikt inlandsch woord, maar zijn stam is: ngámó, wat beteekent: hoe.²⁾

De andere bijvoegelijke woorden, wel in het Lonkundó voorkomend, zijn dan: bekóbyá byá libáko, lett. bijvoeg. woorden van bepaaldheid. Libáko, of lobáko is een gewoon woord voor: bepaaldheid, net zooals loswélé waarover we het hooger hadden. De verschillende andere benamingen van bekóbyá: bezittelijke, aanwijzende, enz. worden op dezelfde manier gevormd als die der voornaamwoorden die we zoo even bespraken.

Het telwoord heet: loanjí, mv. mbanjí.³⁾ Men heeft verschillende soorten: hoofdtelwoorden: mbanjí yá ntsína (over: ntsína, zie hierboven) en rangtelwoorden: mbanjí yá etandé (= rangschikking, echt inlandsch woord van het ww.-tānda: open spreiden, rangschikken).

Vragende voornaamwoorden kent het Lonkundó-Lómóngo niet, maar het kent wel vraagpartiekels, die men byúójwá⁴⁾

2) Over de vorming van naamwoorden met voorvoegsel li, zie Prakt. Gramm. blz. 29, N° 4. - Vergelijk ook ons: hoe-danig-heid: Lat. qualitas (qualité) van: qualis = hoe, hoedanig.

3) Loanjí is gevormd van: boanjí, dat het gewoon inlandsch woord is voor: getal, aantal (dialektisch ook: boali) en zelf komt van: -banda (bala) = tellen. Over de vorming met voorvoegsel lo, cfr. Prakt. Gramm. blz. 42, N° 6.

4) Zie nota 1 blz. 64

enkv. : wúójwá heet. Gevormd van den stam : úola : vragen, suffix wa, wil dit zoo-veel zeggen als : middel om te vragen, het vraagpartikel is feitelijk niets anders

Echte bijwoorden zijn vrij schaarsch in het Lonkundó-Lómóngo. Men noemt ze: belongyá, mv. : belongyá ; van den stam -longyá : regelen, juist maken, wegens de functie die ze vervullen, namelijk : de beteekenis van de rededeelen nader te bepalen. Die bepaling kan gebeuren met toevoeging van een begrip van tijd : belongyá byá ekeké ; van plaats : belongyá byá eténélá ; van wijze : belongyá byá eléngé ; de antwoorden van bevestiging (jwimejo) of ontkenning (jwángano) heeten : belongyá byá wambo (= antwoord) .

De term voor voorzetsel is : josáina. Dit woord werd gevormd uit : josó = eerst, vóór, en lina, mv. baína ; dus : vóór de naamwoorden. Die voor voegwoord is bosámbwá, dat een echt inlandsch bestaande woord is en beteekent : verbindingsmiddel (stam - samb, suffix wa ; zie boven). Het zal wel moeilijk zijn raker de functie van het voegwoord te kenschetsen door een benaming.

De onomatopeeën zijn in het Lonkundó-Lómóngo zonder meer ontelbaar. Omdat echter de functie van een vrij groot aantal bestaat in de beteekenis der rededeelen aan te vullen zoo ongeveer als de bijwoorden, en zij als woordsoort toch van deze laatste onderscheiden zijn, heeft men den naam bedacht van : bokokantsingó, lett. waardoor de beteekenis volledig wordt, van de stam : -koka : volledig zijn of wor-

den, en ntsingó = beteekenis. De inlanders zoeken spontaan dezen uitleg aan de benaming : bokokantsingó te geven en wijzigen ze daarom ook gemakkelijk in : bokokyantsingó dat ook het juiste woord is om hun begrip weer te geven. Eigenlijk was de benaming : bokokantsingó bedoeld om uit te drukken (en in dien zijn is ze juist) : dat de onomatopeeën allerlei functie-beteekenissen kunnen hebben ; ze vervangen immers zelfstandige naamwoorden, werkwoorden, bijwoorden, zelfs een heelen zin.

Ieder weet bij ondervinding dat de zwarte uitmunt om de gansche gam van zijn gevoelens lucht te geven door allerlei uitroepen. Deze uitroepen heeten in de spraakleer : bosimbo, mv. besimbo. Dit woord is afgeleid van den stam -simba : uitroepen, en past dus goed op die partiekels. Er zijn er van vreugde (bosalangano), van smart (lokeséli), van kwaadheid of toorn (nkéle) enz. tot zelfs die van den veel gebruikten en veelvoudigen eed : ndaí, toe.

Veel basombó, of aansporingen bij rechtzittingen of dansen zijn ook besimbo, maar me dunkt dat deze opsomming reeds zal volstaan om te doen inzien, dat, zoo ze niet volledig is, er toch kans bestaat, dat ze eens al de eischen van alle rededeelen ruimschoots zal voldoen. Dat hopen wij trouwens in de twee volgende deeltjes nog beter te kunnen aantonen.

G. Van Avermaet, M.S.C.
Kl. Seminarie, Bokuma.

EPISTOLARIA

TAALEENMAKING.

Persoonlijk ben ik ervan overtuigd dat op taalgebied voor ons niets beters kan gedaan worden, dan ons aan te sluiten bij de beweging van den Evenaar: éénmaking der Nkundo-Mongo-dialekten. Meer en meer beginnen de Paters hier te Dekese daar ook voor te voelen. Wij beginnen hier reeds te Dekese toe te passen wat U schreef: voor zooveel wij er zelf van op de hoogte zijn, zullen wij de schrijfwijze aannemen die in Coq gevolgd wordt. Daar waar grammatische verschillen zijn tusschen de verschillende c'ans van het gebied zullen we zooveel mogelijk aansluiting zoeken bij het dialekt dat bij U gevolgd wordt. Meer nog: wij zullen trachten stilaan klasboeken die bij U in gebruik zijn, ook bij ons in gebruik te nemen.

Ofschoon verschillend van de taal die bij U gesproken wordt, toch bestaat er een grootte gelijkenis van het Londengess met het Ionkundo. Meer nog komen we overeen met de dialekten die gesproken worden aan het Leopold-II-Meer.

Uwe « Praktische Grammatica » is voor ons een groote hulp. Er moet niet veel aan veranderd worden, opdat het een « Praktische Grammatica van het Londngess » zou zijn.

P. Alf. Goemaere, SS. CC. Dekese.

't Is vanzelfsprekend dat, een of ander eilandje uitgezonderd, al uw spraken ginds tot een paar « talen » te herleiden zijn. Ik weet wel: zoo iets is gauw gezegd. Maar men late zich niet afschrikken door een naam, Ionkundo bv. In Mayombe wilden zelfs de Zwarten er, vroeger, niet van hooren, dat ze Bakongo waren, en de missie volgde hen in. Thans kraait daar geen haantje meer over. Eenieder weet dat, aanvaardt het, zegt het en schrijft het. Er is maar dit verschil: dat de Bakongo van ginds hun naam nooit hebben verloochend, terwijl hun stambroeders meer bekend staan als Bawoyo, Baluangu, basi Mayombe, ba Munianga, Bazombe, en verder Amphande (=denkelijk) Bambala, e. a.

SCHRIJFWIJZE.

Kwango? Ja, ik schrijf Kuangu. Dit zal wel hetzelfde zijn als ons Kuangu = de lagere stroom. De kaarten en de officieele namen zijn allesbehalve toonbeelden van nauwkeurige spelling. I en u vóór een klinker, resp. zoo maar tot y en w bevorderen is mis; wel is het een halve i en u, in deze streek zoo duidelijk als 't maar zijn kan. Kuangu is dus nog geen Kwango. Ook deze uitgang, passief, na stamklinker a, alhoewel doffer, is u.

Nog enkele voorbeelden van verkeerd geschreven inlandsche namen: Nzadi (Kongo-stroom) Bánaana, beter Ngeno, Mboma (immers: Mboma Nakongo, de stamvader; en er zijn zooveel andere Mboma's = panterlangen); Basólongo in 'Solongo ten N. en in 'Soyo te Z. van 't water; Bawoyo, streek Ngoyo (Kabinda); Baluangu, streek Luangu; Mayombe, hoofdplaats Mbuku Kiela (niet: Tshela); Manianga en ba-Manianga of basi Manianga; Nsona Ngungu (Thysstad); Kintambu en Kinsasa (Leopoldstad); Mpumbu (de Pool); Kasayi; Mikalayi (Luluaburg), enz. ¹⁾

FETISJEN - NKISI (MINKISI).

Dat is een heele wereld:

1° Een onzichtbare wereld, die men zowat overal, bij menschen met ongeveer dezelfde kultuur, terugvindt: hogere natuurkrachten, verpersoonlijkt, ja vergoddelijkt: — genieën en daemonen, van 't water, van de rotsen, van de wouden die zijn niet alle « slecht », al kunnen ze boos worden; ze hebben veelal geen « fetisjeurs ». Dan: heksერიეesteen, in nieuwerwetsche taal « duivelen » door wier kracht de afgunstigen en hebzuchtigen aan magie doen. Ook nog: het hiernamaals der

1) Zouden onze lezers ons geen verdere voorbeelden kunnen geven van de juiste schrijfwijze van inlandsche aarrijskundige benamingen? Dit zou een nuttig werk zijn, dunkt ons. Aan allen dank op voorhand (N. v. d. R.)

afgestorvenen: uitmuntende voorouders, die misschien hier of daar een hogere categorie geesten uitmaken; de gewone stervelingen na hun dood, die misschien met hun nabestaanden en hun nakroost nog bekommerd zijn: of gewone nazielen, met wier bezoek men liever niet vereerd wordt; ook zielen van beheksers die zelfs na den dood of schijndood de menschen lastig vallen. Kindoki wordt toegeschreven aan booze menschen, welke met die « duivelen » omgaan en macht hebben over nazielen, om anderen te ontzielen en onzichtbaar te verslinden.

2° De zichtbare wereld, waar zooveel geheimen achter schuilen, dat niets of niemand te betrouwen is. Een luipaard, een krokodiel, is wellicht in werkelijkheid mensch en menscheneter, of « door een meester gestuurd ». Je hebt iets van iemands lichaam of persoonlijke zaken: dan heb je den persoon, zijn inwendig wezen zelf, en je doet ermee wat je lust... Dan, de zichtbare, tastbare nkisi's of fetisjachtige dingen en doeningen zijn legio: genees- en behoedmiddelen, voor het welzijn van den mensch of voor zijn verderf; zegeningen en bezweringen en vervloekingen: uitwendige teekens van menschelijke bedoelingen, dus iets van den menschelijken geest, zooals bij Dilemba en andere geplogenheden.

Zien we toch de negerwereld niet als een

museum of rarekiek! Het komt er bv. minder op aan, of een volk zijn genieën verbeeldt in manekes of posturen, hun krachten vasthoudt in potten of zakken of doozen. En wat kan het me scheelen dat « fetisj » van « feitiço » komt? Een beeld of iets anders is niet het wezen van den nkisi, stelt enkel zekere geesten voor (niet alle), doch hij is ongenaakbaar, al kan den fetisj, of hoe men dat ook noeme, kracht worden bijgezet door den daartoe gewijden of gedelegeerden fetisjeur, en al kan hij krachteloos worden door ontheiliging of eender hoe.

De opvattingen over de geestenwereld zijn in den grond overal dezelfde. Wel heeft in andere streken het manisme de bovenhand; elders is of was het de geodulie, eeredienst der numinosa... Op te merken is: dat het verval op z'n inlandsch, zou ik zeggen, sinds lang is ingetreden, ook wat de wereldbeschouwing betreft. Al wat eenigszins op een hooger plan stond—ik noem: Natuurkrachten- en Streekgeesten- en Heldenvereering, en den Huwelijksgeest,—is vergeten of vervormd; het lagere fetisjisme, de magia en anti-magia, onder oude en nieuwe, zelfs europeesche of mahome-daansche vormen, blijft of wordt vereenigd met de « beschaving » en modern leven!

L. Bittremieux, Mbonge

Over het dialekt der Boyela.

De Boyela vormen een tamelijk grooten tak der Môngo. Zij wonen aan den bovenloop der Evenaars rivieren, in drie blokken: 1) aan de Opper-Tshuapa, van af de bronnen van de Bokombe (rechter-zijrivier van de Tshuapa) tot aan de grens van het distrikt van de Tshuapa; 2) geographisch daarbij min of meer aansluitend: de Bambuli-Balángá, denkelijk verwant met de Balángá van de Tshuapa groep en woneend tusschen Tshuapa, Lomami en Luala-ba; 3) een groep op boven-Lomela en boven-Salonga.

De Boyela worden door vreemden veelal Bakela of Akela genoemd (waarvandaan denkelijk de naam Ikela gegeven aan den staatspost op de Tshuapa).

Het dialekt waarover de volgende regels handelen is dat van de Boyela van de Tshuapa. De notas werden genomen op de scholen van Bondombe en Ikela, bij leerlingen afkomstig van de Bankanja-Mbalá, de Likólómwá, de Bokétsi, de Sónjo, de Endé. Tusschen deze onderstammen is zeer weinig dialektisch verschil. Wat de andere blokken Boyela betreft, de Ekúkú van de Lomela verschillen ook weinig van hunne broeders der Tshuapa, te oordeelen naar een woordenlijst die ik opnam in 1927. Van de andere groepen is me niets bekend, tenzij grammatische notas over de Bambuli die me werden gezonden door E. P. Stanislas, C. P., en waaruit blijkt dat deze groep gebruik maakt van een gansch ander dialekt.

Over het algemeen sluit het dialekt

der Boyela waarover we hier handelen zeer nauw aan bij het Noord-West dialekt der Môngo (lonkundó, ook soms lokóté genoemd). Het staat er dichter bij dan andere dialekten die er geographisch minder van verwijderd zijn.

Wij kunnen niet alle verschillen aangeven met het Noord-Westelijk hoofddialekt; daartoe hebben we onmogelijk alle gegevens kunnen verzamelen. Verder zijn verschillende zaken niet uitgewerkt. We geven dus slechts een algemeen overzicht en de voornaamste afwijkingen.

De hier volgende gegevens zijn natuurlijk niet onaanvechtbaar. De bronnen onzer inlichtingen zijn zeker wel in 'grootelijken betrouwbaar; doch gezien de omstandigheden van personen en plaatsen is het vanzelfsprekend dat er vergissingen zijn gebeurd; de methode van onderzoek liet geen betere uitkomsten toe, zooals duidelijk is voor ieder die dergelijk werk heeft aangevat.

Nochtans hopen we dat anderen die onder Boyela werken eenig nut mogen hebben aan deze gegevens en ze zullen verbeteren.

Waar wij verwijzen naar het hoofddialekt, gebruiken we de afkortingen: Nk(undo) en Pr(aktische) Gr(ammatica).

KLANKEN.

ng is steeds ten volle de velare nasaal ng + stemhebbende velare explosief g.
u wordt soms tot i (Pr. Gr. bl. 1); bv.

úta = ita: inpakken.

nd gaat soms over tot n; bv. bezitswoordje nda = na = van.

m valt gemakkelijk weg vóór b. Dit verschijnsel schijnt af te hangen van de onderdialekten. Zoo hoort men het infix mbo (zie verder, werkwoorden) naast bo; de weggevallen m wordt vervangen door een glottale explosief. Hetzelfde verschijnsel hoort men bij het wegvallen der n in het woord nkó = waar? Dit alles geeft op het gehoor een indruk die doet denken aan de uitspraak der Batswá der streek van Bokatola.

Tegenover het wegvallen der m staat het invoegen van een m wáar andere dialekten ze niet hebben; bv. bombé = slechtheid (Nk. bobé).

Het wegvallen der b (Pr. Gr. bl. 7) blijkt in het loyela verder gevorderd dan in de meeste dialekten. Bv. étama = gaan slapen (Nk. bétama, doch in de streek van Basankoso ook: étama); óta = baren (Nk. bóta, doch óta wordt reeds gehoord in Bokuma); áta = bezitten (Nk. báta); ánga = vreezen (Nk. bānga); anga = beginnen (Nk. banga); ika = leven (Nk. bika); una = vechten (Nk. buna); enz. Hier kan ook invloed zijn van de naburige Bongandó, die ook nog al goochelen met de begin-b.

Zelfs in naamwoorden komt het wegvallen der b voor. Bv. wálá = een boomsoort, Pentaclethra (Nk. boálá); het verkleinwoord yululú, van: lolú = slaapkamer (Nk. loulú of lobulú); het mv. behoudt echter b: mbulú of bebulú.

j komt veel minder voor dan in Nk. In één geval hoorde ik dezen klank vervangen door tc (stemlooze postalveolare affricaat) in: likontci = paal (Nk. likonji). Dit is een normaal verschijnsel in het dialect

der Ekota ten O. van Bokote.

ELISIES.

De elisies komen in de spreektaal veelvuldig voor. Er bestaan een paar eigenaardigheden:

De omwisseling van lo tot e komt niet voor. L valt gemakkelijk weg in de prefixen lo en li. Daarbij treedt dan een eigenaardigheid op die ik nog in geen enkel ander dialect heb opgemerkt. De uitgangen e, i en o worden met de volgende i verbonden door α. Hetzelfde geldt vóór o. Als α voorafgaat wordt deze dus lang. Wat betreft uitgang u bevatten mijn notas slechts een geval vóór lo. Voorbeelden:

luli lɪfks wordt: luli a ɪfks = één veder; jõi líks; jõi a ɪks = dat ding; litõi liné: litõny'a ðé = dit oor; litõo líks: litõo a ɪks = die kleederen; ònsómbéláké líkútsu: ònsómbélák'á ɪkútsu = ga voor me kalebassen koopen.

lofanjé lɔné wordt: lofanjé á ɔné = deze zijde; olekí lɔfɔsɔ: olekí á ɔfɔsɔ = je maakt te veel lawaai; lokolo lɔfks: lokolo a ɔfks = één been; lokásá lks: lokásá á sks = dat blad; lolú lks: lolú á sks = die slaapkamer.

Men merke op dat de ingevoegde α den toon aanneemt van den voorafgaanden klinker.

Bij wegvallen van begin-l van li na α verbinden zich α en i tot e. Bv. lina lindáwe nɔ? = welk is je naam? wordt: lina endáwe nɔ? (N. B. i van lina en e van we zijn stijgend); ja inkiná: lenkina (/ʰ)¹⁾ = nogmaals.

1) Hier en in nog verder volgende gevallen wordt de tonaliteit aangeduid tusschen haakjes, wegens gebrek aan letterteekens.

TONEN.

De tonen zijn als in lonkundo. Ook de tonetische regels verschillen niet. Zoo bv. het bewaren der tonen in elisie; en de uitzondering daarop bij prefixen e en o; bv. nsé ené wordt ns'éné = deze visch; botómóló onámi: botómól'ónámi = mijn oudere b. oeder.

Het loyela is wars van sommige elisies die normaal zijn in het lonkundo, en omgekeerd gebruikt gemakkelijk sommige andere die door het lonkundo vermeden worden. Bv. bosóngó'óné = deze boom (Nk. botám'b'óné; bosóng'óné = deze stok); endá bǒló = van sterkte, wordt gemakkelijk geëlideerd tot end'olo met eerste o dalend-stijgend; in zulk geval zouden de Nkundo zeggen: ená 'óló.

Inclisis komt voor als in lonkundo; bv. kwúla nkile wordt: kwúlǎ nkile = of-schoon ik me onthoud. Dit verschijnsel hoort men ook bij het bijwoord oló, dat een naaste toekomst, soms ook algemeene toekomst aanduidt. De begin-o valt gemakkelijk weg; de toon verbindt zich dan met dien van den voorgaanden klinker; bv. ekeké éyá oló afá: ekek'éyá 'l's afá = de tijd waarop vader zal komen.

ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

Ziehier de afwijkingen met het lonkundo.

1. Prefix be wordt vóór klinkers niet by, doch y (de b valt dus weg). Bv. wesé = been, mv. yesé; bǒlo = neus, mv. yǒlo. Enkele woorden die in lonkundo klinkerstammen zijn, worden in loyela behandeld als medeklinkerstammen: bounu, mv. beunu = vleesch; boófo, mv. beófo = zaad.

In deze gevallen zou ook invloed kunnen zijn van de naburige Bongandó.

2. Prefix bi is hier li, zooals in meerdere streken van het lonkundo-gebied (vooral het Noorden). Vóór klinkerstammen wordt het ly of l; bv. álé, mv. lyǎlé = een soort eekhoorn; iko, mv. liko (/) = stekelvarken; ulu, mv. lulu (/.) = schildpad.

3. Het prefix li der li-ba-klasse wordt tot ly vóór klinkerstammen. Nochtans: jǒi = woord, ding.

'Vereenvoudiging tot l vóór i-stammen biedt wat meer gevallen dan in Nk. zooals: lisoli (/..) = traan; limo (..) = een soort aap.

Ditzelfde verschijnsel bestaat ook voor u-stammen; bv. luli = veder; lumbu (/.) = nest.

Het meervoud ba van deze klasse wordt verkort tot b in bási = water (als in Nk.) en ook nog in liéle, mv. bele (/.) = borst van vrouw.

4. Prefix to wordt vóór klinkers tot tw of tsw; soms ook tot t zooals in teyá = vuur, en in verkleinwoorden, die als gewone regel verdubbeld worden als in Nk.; bv. yǒlolo = neusje, mv. tǒlolo; yǎnana = kindje, mv. tswǎnana. Yǎnǎmpou = jongeling, maakt als gewoon mv.: bǎnǎmpou; émba = zaak, maakt mv. tǒma.

5. Het meervoud-prefix der lo-n-klasse is vóór klinkers nj of nd (beide varianten komen ook in Nk. voor). Bv. lolé, njolé = baard; loyá, njoyá = bloem; lwilo, ndilo = honger naar vleeschspijzen; leu, ndeu = lip (let hier op het wegvallen der b, Nk. lo(b)eu; cfr. boven onder: Klanken).

Een onregelmatig woord is lolú = slaapkamer (Nk. lo(b)ulú duidt op versmelting van o van het prefix met u van den stam). Naast een regelmatig mv. mbu-

lú komt ook bebulú voor (als onder volgend n° 6). Beide vormen treft men ook aan in het verkleinwoord: yulúlú, mv. tolúlú, naast imbumbulu' (./.).

6. In de resten-klasse lo-be (Pr. Gr. bl. 42, n° 7) komen, naast lokolo, bekolo=been, en lóló, beló=arm, ook nog: lwele, mv. beele=man (vir), en het bovengenoemde lolú.

7. In de resten-klasse lo-ba (waarin het Nk. jwende, man, plaatst naast, dialektisch, lokolo=been, en lóókó=arm) treft men aan: lómótsi, mv. bamótsi=leemgrond; loubu, baumbu=mannelijke palmbloem; lóta, baotá=een huidziekte; lino, baino=haat (men kan dit laatste ook beschouwen als hoorende tot de klasse li-ba; doch in Nk. en meeste andere dialekten is het prefix lo).

AKKOORD-PREFIXEN.

Deze komen overeen met de prefixen der klassen zooals in Nk. De resten-klassen hebben akkoord-prefixen overeenstemmend met het naamwoordelijk prefix.

De phonetische afwijkingen zijn dezelfde als in de naamwoordprefixen: y (voor by), li (voor bi), i (in elisie voor li).

BEZIT EN GENITIEF.

Het loyela gebruikt hiervoor het akkoord-woord ndá, soms vervormd tot ná (Pr. Gr. bl. 67, nota).

Wanneer men duidelijk wil onderscheid maken tusschen bezit en hoedanigheid gebruikt men om dit laatste uit te drukken het bezitswoordje α zonder prefix (hetzelfde gebeurt in Nk.); bv. lilama lindá nsombo=de ledematen van een evertzwijn; lilama á nsombo=varkens-ledematen,

VOORNAAMWOORDEN. EN BIJVOEGLIJKE WOORDEN.

1. Persoonlijke voornaamwoorden. Dat van den 3n persoon enkv. is ändé; de overige als in Nk. Zelf, eigen=méngé (nu ook reeds móngó).

2. De bezittelijke, bijvoegelijke woorden (voornaamwoorden) worden gevormd met het bezitswoordje -ndá + pers. voornaamw. De vorm ná wordt gebruikt voor 1e en 3e persoon enkv. We hebben aldus: -námí, -ndáwé (./), -nándé, -ndisó, -ndinyó, -ndís.

3. De aanwijzende zijn als in Nk. -né, -nyí -kó, -sóko, doch -nko wordt vervangen door het in veel andere dialekten gebruikte -íko, waarvan de vormen, na bijvoeging der prefixen, zijn: íko (./), báiko, boíko, beíko, eíko, líko, ííko, tíko (./), líko (./), íko (./).

Kó heeft hooge prefixen, behalve o en e.

4. Onbepaalde zijn: -máli (met stijgend prefix, behalve o en e die laag zijn)=sommige, enkele, enkele meer; en -nkiná=ander, met hoog prefix, behalve o en e, die laag zijn.

5. Verbindingen van persoonlijke + aanwijzende voornaamwoorden als in Pr. Gr. bl. 59, doch met enkele afwijkingen in de vorming. Naast ané voor 3n persoon enkv. komt ook andé voor. Emí wordt vaak afgekort tot mí als in Nk. Voor zaken wordt in plaats van -kó (boven, n° 3) -ká gebruikt met hoog prefix (evenals in enkele Bosaka-dialekten); bv. lokásá líko (./) lóká líko (./)=hier is dat blad; nkásá iné=hier zijn deze bladeren; batófó baíko báká baíko=hier heb je die matten, tóma tonyi tóká tonyi=ginds heb je die zaken.

(vervolgt)

HET PALAENEGRIDE RAS.

Men is het er vrijwel over eens tegenwoordig, dat de rassenkunde haar woord mee te spreken heeft, waar het erom gaat een kultuur in haar wording en wezen te bepalen.

Maar de Rassenkunde van Afrika is nog in een periode van zoeken en tasten en werkhypothesen.

In zijn « *Les Races exotiques et l'Anthropologie* », I, 257-294, neemt Deniker maar één negerras aan, dat hij, meer op taalkundige dan op anthropologische gronden, verdeelde in Nigriten en Bantoe.

In zijn « *L'Ologénèse humaine* », 1928, neemt Montandon acht rassen aan, en noemt het ras, dat het oerwoud zou bewonen: het paleotropisch negerras.

Von Eickstedt volgt hem ongeveer op den voet, in zijn Rassenkunde. Van zijn thesis vind ik een goede samenvatting in « *de Rassen der Menschheid* », door Steinmetz en anderen bij Elsevier uitgegeven in 1938.

Hij verdeelt de menschheid in drie hoofdrassen: het europide of blanke, het negride of zwarte en het mongolide of gele.

Het zwarte hoofdras omvat acht onder-rassen in vier groepen samengevat: (blz. 18)

- a. het aethiopische ras of de europoïde contact-zone.
- b. de gordel van het grasland, omvattend het soedanide, het nilotide en het bantoeïde ras.
- c. het palaenegride ras met als afzonderlijke vorm het pygmide ras.
- d. de zwarte rassen buiten Afrika: het indo-melanide, het neo-melaneside en het palae-melaneside.

Als algemeene karakteristiek van het zwarte hoofdras geldt het volgende (blz. 44): « Het meest opvallend is de buitengewoon sterke pigmentatie van huid, haar en oogen. De huid is zacht en zijdeachtig, het haar is sterk gekroesd. De haargroei zelf is niet sterk, zeker de baardgroei niet. Het gelaat vertoont een aantal primitieve kenmerken, die bij overige menschen, al-

thans in dezen graad en combinatie, niet voorkomen. Vooreerst de zeer breede, platte neus met de gezwollen neusvleugels en den vaak sterk concaven neusrug. Dan de zeer dikke, vaak omgekruide lippen, een meestal terugwijkende kin en sterk vooruitstekende tanden en tandkassen. Het hoofd is lang, terwijl de diepe breede neusrug meestal de oogen tamelijk ver uiteendringt. De romp is gewoonlijk kort en gedrongen, in het gebied van het bekken echter smal. De ledematen zijn lang en slank, de kuitspieren zijn vaak zwak ontwikkeld. De handen zijn zeer slank, de voeten groot. »

Wat speciaal de palaenegriden betreft, deze worden als volgt beschreven: (blz. 52)

« In tegenstelling tot de negers van het graslandgebied, die wij als lang van gestalte en langhoofdig hebben beschreven, zijn de palaenegriden slechts middelmatig groot (de lichaamslengte varieert groepsgewijze van 157 tot 166 cM.) en mesocephaal, soms zelfs brachycephaal (de index cephalicus varieert groepsgewijze van 73,9 tot 78). De huid is dik, iets wisselend van tint, de slijmvliezen grijsachtig rood. Het haar is fijn gekroesd, dikwijls fil-fil, zwart en kort. De gestalte is gekenmerkt door een langen romp en korte ledematen, het geheel is zwaar en gedrongen, meer een beeld van plompheid en logheid dan van kracht, en staat in zeer sterke tegenstelling tot de Nilotiden. Ook van de soedaniden verschillen zij in belangrijke mate, doordat zij veel minder gespecialiseerd zijn. De lippen zijn niet zoo dik, de neus is niet zoo breed, de huidkleur is iets lichter. Juist dit ontbreken van specialisatie in een bepaalde richting doet de meening post vatten, dat deze ongespecialiseerde groep in zekeren zin als oud en oorspronkelijk moet worden opgevat.

In de groote groep der palaenegriden zijn duidelijk twee typen te onderkennen: het Congoleesche en het Guineesche. Het eerste type is talrijker en is ook karakteristieker. Het hoofd is bijna rond en groot. Het voorhoofd is smal, hoog en gebombeerd, het gezicht kort met sterk

terugwijkende kin, de mond zeer groot, de lippen dik, maar niet zoo dik als bij de soedaniden. De neus is gewoonlijk zeer concaaf, de neuspunt min of meer knopvormig.

Het guineesche type is vooral gekenmerkt doordat het wat fijner is. De grove primitieve kenmerken van het congoleesche type zijn hier veel minder uitgesproken, terwijl vooral het hoofd veel langer en slanker is.»

Blz.53 geeft hij de Verbreiding: «de overgrootte massa der palaenegriden leeft in het centrale oerwoud. Hier en daar zijn graslandnegers van buiten af het oerwoud ingedreven, waar zij zich met de palaenegriden hebben vermengd. Hun aantal is echter relatief klein. Buiten het oerwoud vindt men hier en daar verstrooide groepen palaenegriden. Zoo zijn er hier en daar in het gebied der Bantoeiden en zelfs tot onder de Khoisaniden aangetroffen. Ook oostwaarts onder de nilotiden en noordwaarts onder de soedaniden kan men kleinere groepen, vaak sterk gekruisd, aantreffen.»

Ook voor Montandon is deze oerwoudneger de primitiefste negertype (L'Ologénèse, blz. 287) en hij voegt erbij: «le paléotropical représente aujourd'hui une agglomération raciale en dissolution» (La race, les races, Paris 1939, blz. 161).

Tegen deze laatste stelling komt E. P. Schebesta echter op in zijn werk: «Die Bambuti-Pygmäen vom Ituri» I, uitgegeven door het Kon. Kol. Instituut. Volgens hem zou de paleotropische = palaenegride neger beter bambutide woudneger heeten, en geen uitstervend primitief ras zijn, maar wel een zich vormend mengselras uit oorspronkelijke negriden en Bambuti.

In het voorwoord op dat boek looft P. Schmidt den schrijver om deze gewichtige vinding, die toelaat de Pygmäen nog verder als «een primair ras, een grondras, het oudste ras van Afrika» te beschouwen. Mij lijkt die stelling van P. Schebesta meer een gewaagde hypothese.

Als in hoofdzaak tot de Palaenegriden behoorend geeft V. Eickstedt: de Bakumu-Babira en Banyari, Bateke, Basanga, Bondji, Basoko, Ababua, Mangbetu, Bakongo, Warega, Baluba, Bashilanga, Bakuba. Volgens Schebesta zouden de Nkundo en deels de Babali, Balika, Bandaka en Medje er zeker *niet* bijhooren.

Men ziet dus, dat er nog veel vaags rond deze hypothese hangt ofschoon de zgn. oudste groepen in en rond de centrale kom zeker wel het bestaan van een dergelijk ras te vermoeden geven.

E. Boelaert M.S.C.